

สัญญาเลขที่ RDG4940009

บทความเรื่อง

ตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัด : มิติทางเศรษฐกิจ

โครงการวิเคราะห์เนื้อหาเศรษฐกิจพอเพียงในนโยบายแห่งรัฐ โดยการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น
ประกอบกับการจัดเวทีสาธารณะโดยมีบทความทางวิชาการประกอบข้อมูลเบื้องต้น
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายชุมชนและสังคม

โดย

ดร.แกมทอง อินทร์ตัน

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญเรื่อง

	หน้า
สารบัญเรื่อง	i
สารบัญตาราง	ii
สารบัญภาพ	iii
ตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัด : มิติทางเศรษฐกิจ	
ความนำ	1
หลักสำคัญของแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง	2
แนวความคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียง	10
เครื่องมือสำคัญในการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง	16
ตัวชี้วัดเชิงกระบวนการ	18
ตัวชี้วัดของเครื่องมือตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่	21
ข้อควรสังเกตสำหรับตัวชี้วัดตามกรอบของเครื่องมือในเศรษฐกิจพอเพียง	25
ตัวชี้วัดโดยที่ไม่อิงเครื่องมือของเศรษฐกิจพอเพียง	26
ความเป็นไปได้ในการใช้ข้อมูลที่มีอยู่ในการพัฒนาตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจในระดับจังหวัด	28
บทสรุป	30
เอกสารอ้างอิง	33
ภาคผนวก :	
ภาคผนวก 1 : เกณฑ์การแยกค่าใช้จ่าย เพื่อใช้วิเคราะห์การใช้จ่าย	36

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงนำหน้าของเครื่องมือตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง	21
2	แสดงตัวอย่างข้อมูลความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ	22

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	เงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม	3
2	เส้นโค้งความสุข-ประสิทธิภาพ หรือเส้นโค้งดีริณ	8

ตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัด : มิติทางเศรษฐกิจ

ดร.แกมทอง อินทร์ตัน

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ความนำ

การพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวทางที่ให้โอกาสกับประเทศไทยรวมทั้งประเทศต่างๆ ทั่วโลกดำเนินการพัฒนาประเทศ เพื่อความยั่งยืนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เป็นแนวทางการพัฒนาที่มีคุณภาพการกับมวลมนุษยโลก เพราะถ้านำมาใช้ปฏิบัติจริงแล้ว ความสุขและสันติภาพจากเกิดขึ้นโดยทั่วไป เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา นำไปสู่วิถีคิดและการตัดสินใจที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์สำหรับทุกระดับ ทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศ และโลก นอกจากนี้ยังประยุกต์ได้กับประชาชนในเมือง และชนบท รวมทั้งภาคธุรกิจและเกษตร แนวปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวสากล (universal approach) เพราะแนวปฏิบัตินี้ไม่มีเงื่อนไขข้อจำกัดทางกายภาพ แต่เป็นเรื่องที่ต้องเกิดขึ้นจากศักยภาพด้านจิตใจและการพัฒนาสติปัญญา บนพื้นฐานของความรู้ ด้วยการใช้เหตุและผล เพื่อความไม่ประมาท เพื่อนำไปสู่ความสามัคคี ความมีคุณธรรมและจริยธรรม ในการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างไม่เอารัดเอาเปรียบกัน จึงนำไปสู่สันติภาพและความยั่งยืนไม่ว่าจะนำไปประยุกต์ในระดับและภาคใด

เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง การติดตามและประเมินเป็นเรื่องที่จำเป็น เพื่อให้กระบวนการพัฒนาดำเนินอย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพ และเป็นไปตามเป้าหมาย ซึ่งกระบวนการติดตามและประเมินผลจำเป็นต้องมีตัวชี้วัด เพื่อมีข้อมูลแสดงระดับความสำเร็จ ความสามารถในการบรรลุเป้าหมาย โดยตัวชี้วัดและข้อมูลนี้สามารถใช้กำกับดูแลให้กระบวนการเป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมตามวัตถุประสงค์ และเพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ปัญหา อุปสรรคที่จะนำไปสู่แนวทางแก้ไขได้อย่างตรงจุด โดยตัวชี้วัดจึงอาจมีตัวชี้วัดเชิงกระบวนการ (process) และผล (output) โดยผลอาจมีหลายระดับตั้งแต่ผลขั้นต้นหรือผลที่เกิดขึ้นทันที เช่น ผลทางรายได้ ผลต่อการใช้จ่าย หนี้สิน ไปจนถึงผลขั้นสุดท้าย คือ ความสุขที่แท้จริง หรืออาจจะวัดผลขั้นกลาง และองค์ประกอบต่างๆ ของความสุข เช่น การอยู่ดีมีสุข (well-being) คุณภาพชีวิต นอกจากนี้ตัวชี้วัดอาจมีหลายมิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ในที่นี้จะกล่าวถึงมิติหนึ่งที่สำคัญคือ มิติทางด้านเศรษฐกิจ โดยด้านเศรษฐกิจ สามารถประเมินได้หลายด้าน เช่น รายได้ ทั้งระดับและการกระจาย การใช้จ่าย การออม หนี้สิน การมีงานทำ การผลิต ราคา ตลาดและการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป็นต้น โดยตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจมีได้ทั้งระดับมหภาคและระดับจุลภาค

และในแต่ละระดับอาจมีระดับย่อยๆ ลงไปอีก แต่ในที่นี้จะพิจารณาตัวชี้วัดระดับจังหวัดเท่านั้น เพราะเป็นระดับที่ดำเนินงานตามนโยบาย ส่งต่อไปยังการปฏิบัติในระดับท้องถิ่นและจากความสำเร็จของท้องถิ่นส่งต่อมาเป็นภาพรวมของจังหวัด ดังนั้น ถ้าเป้าหมายคือการประเมินการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัด จำเป็นต้องมีตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจระดับจังหวัด อย่างไรก็ตาม ตัวชี้วัดระดับจังหวัดจำเป็นต้องสอดคล้องกับข้อมูลในระดับย่อยของจังหวัดด้วย เพราะข้อมูลทั้งสองระดับมีความสำคัญต่อการประเมินและการวางแผน เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาต่อไป

บทความนี้แสดงความสำคัญของการมีตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ซึ่งเป็นเพียงมิติหนึ่งขององค์ประกอบที่สำคัญตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจระดับจังหวัดที่เสนออาจจะไม่ใช่ตัวชี้วัดที่แสดงผลสุดท้ายของเศรษฐกิจพอเพียง แต่เป็นตัวชี้วัดที่เกี่ยวกับการประเมินการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็นสำคัญ ดังนั้น บทความนี้จะเลือกที่จะเน้นตัวชี้วัดที่เป็นเชิงกระบวนการมากกว่าตัวชี้วัดที่เป็นเชิงผล ซึ่งในกระบวนการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีเครื่องมือตามแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ความสำคัญคือ รู้จักประหยัดการออม หรือการทำบัญชีรายรับรายจ่าย สหกรณ์หรือการรวมกลุ่มร่วมพลังร่วมใจกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งในชุมชน โดยเครื่องมือหนึ่งที่สร้างทุนในสังคมคือ การรวมตัวในลักษณะสหกรณ์ และอีกเครื่องมือหนึ่ง คือ การบริหารจัดการทรัพยากรตามแนวทางทฤษฎีใหม่ ดังนั้น บทความนี้จะเสนอตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการอิงเครื่องมือตามแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน แต่ไม่ได้หมายความว่าตัวชี้วัดในแนวทางอื่นไม่สำคัญ

2. หลักสำคัญของแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงให้หลักคิดที่สอดคล้องกับหลักประสิทธิภาพในทางเศรษฐศาสตร์ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญของการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ใช่อย่างสิ้นเปลืองสูญเปล่า โดยเหตุและผลในการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรอย่างรอบคอบระมัดระวัง เพื่อใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย โดยพิจารณาถึงผลกระทบทั้งในระยะสั้นและระยะยาว คิดถึงผลกระทบที่แคบหรือใกล้ตัว และที่กว้างหรือห่างจากตนเองออกไปจนถึงสังคม ถึงประเทศ ซึ่งการตัดสินใจตามหลักประสิทธิภาพนี้ต้องอาศัยความรู้ ข้อมูล ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญเงื่อนไขหนึ่งของการประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้แนวทางปฏิบัติต้องยึดหลักคุณธรรมหรือจริยธรรม คือมีเมตตา กรุณา มีความยุติธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีความขยันหมั่นเพียร อดทน ทั้งสองหลักนี้เป็นเงื่อนไขที่ครอบคลุมการปฏิบัติทุกประการ โดยหลักของการปฏิบัติคือ ทางสายกลาง คือการกระทำทุกเรื่องอย่างพอประมาณ ไม่สุดโต่ง อย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่โลภ มีความรอบรอบ ระมัดระวัง

ด้วยการวิเคราะห์อย่างมีเหตุมีผล อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ไม่ประมาท และสร้างภูมิคุ้มกัน ความเสี่ยงให้สามารถปรับตัวและสนองตอบต่อการเปลี่ยนแปลงได้ อาจกล่าวได้ว่าหลักการปฏิบัติ ตามทางสายกลางมีองค์ประกอบในการปฏิบัติสามประการ

1. ความพอประมาณ (Moderation)
2. ความมีเหตุผล (Reasonableness) หรือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและผล
3. การมีภูมิคุ้มกัน (Immunity)

ประกอบด้วยเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม โดยที่กระบวนการทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้ว อาจจะเรียกรวมกันได้ว่าเป็นทางสายกลาง รวมทั้งองค์ประกอบนี้ ซึ่งสามารถเสนอเป็นภาพที่ 1 ข้างล่างนี้

เงื่อนไข:		
1. ความรู้ ข้อมูล	2. คุณธรรม จริยธรรม:เมตตากรุณา ความเป็นธรรม ซื่อสัตย์สุจริตความเพียร	
แนวทางปฏิบัติ: ทางสายกลาง:		
1. ความพอประมาณ ค่อยเป็นค่อยไป ระมัดระวัง ไม่ประมาท ไม่โลภ	2. ใช้เหตุใช้ผล วิเคราะห์ผลดีผลเสีย อย่างรอบคอบ ใช้ข้อมูลหลักฐาน ความรู้ ก่อนตัดสินใจ	3. มีภูมิคุ้มกัน/บริหาร ความเสี่ยง - ทนทางสังคม - ทนทรัพยากร ธรรมชาติ - ทนทางปัญญา ความรู้ - ทนด้านเงิน - ทนภูมิปัญญา

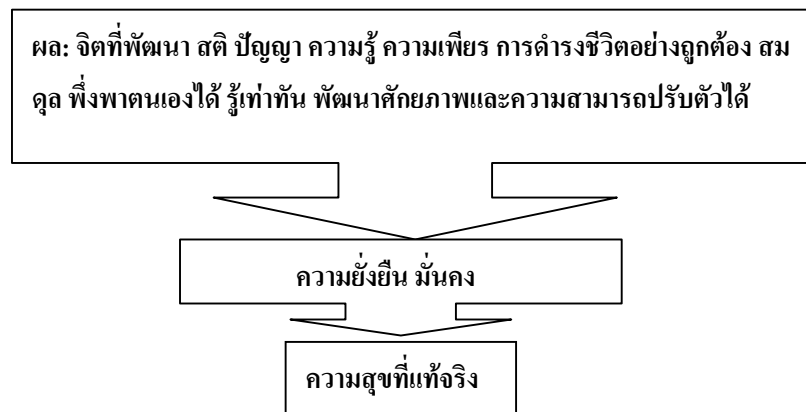
ภาพที่ 1 เงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม

โดยผลหรือเป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียง อาจมีหลายระดับ

ระดับแรก คือ จิตใจ และวิธีคิดที่พัฒนา เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างถูกต้องและ รับผิดชอบ มีความสมดุลกับสิ่งมีชีวิตต่างๆ พึ่งพาตนเองได้ รู้เท่าทัน และพัฒนาศักยภาพตนเอง ให้สามารถ ปรับตัวเมื่อเหตุการณ์ต่างเปลี่ยนไป

ระดับที่สอง คือ มีความยั่งยืนในการพัฒนาและความมั่นคงในด้านต่างๆ เช่น อาหาร ที่อยู่ อาศัย ความปลอดภัย ความยุติธรรม อิสรภาพ

ระดับที่สาม คือ ความสุข ซึ่งเป็นตามสุขไม่ใช่แต่เพียงการมีปัจจัยการดำรงชีวิตระดับพื้นฐานเท่านั้น แต่เป็นความสุขที่เกิดจากจิตใจภายใน เป็นความสุขจากการให้ การเผื่อแผ่และมีเมตตากับผู้อื่นและสิ่งมีชีวิตรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ เพราะเข้าใจถึงการดำรงอยู่อย่างพึ่งพากัน ทำให้รู้จักความสุขจากการเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ไม่ใช่เป็นความสุขจากวัตถุ แต่เป็นความสุขที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ด้วยการรู้จักเสียสละ การให้ การแบ่งปัน การมีความเมตตา กรุณาอยากให้อื่นได้รับความสุขและพ้นจากปัญหาอุปสรรคต่างๆ เป็นความสุขในจิตใจที่พัฒนาสูงขึ้น

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพพื้นฐานของมนุษย์ให้สามารถพัฒนาสูงขึ้นทั้งด้านจิตใจ สติและปัญญา เพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรมและใช้ทรัพยากรสำหรับการผลิต การบริโภคอย่างคุ้มค่า เพื่อการดำรงชีวิตที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อให้มนุษย์ตลอดจนสิ่งมีชีวิตทั้งหลายอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลและสันติสุข หรือมีนัยของหลักประสิทธิภาพของการจัดการและใช้ทรัพยากร เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวมและคำนึงถึงความอยู่รอดและผลดีผลเสียต่อตนเองและส่วนรวมทั้งในปัจจุบันและในอนาคตด้วย ดังนั้น ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีทั้งหลักด้านคุณธรรม และด้านประสิทธิภาพแต่เป็นประสิทธิภาพในทัศนะที่กว้าง ไม่ใช่ด้านตัวเงินหรือทางธุรกิจ แต่เป็นการเน้นประสิทธิภาพในเชิงเศรษฐศาสตร์อย่างแท้จริง ซึ่งต้องรวมถึงต้นทุนผลได้ผลทั้งด้านตัวเงินและไม่ใช่ว่าตัวเงิน ต้นทุนทางสังคม ซึ่งรวมถึงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริง ด้วยการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการพัฒนาจิตใจ พัฒนาสติและปัญญา ทำให้คิดได้ คิดเป็น คิดอย่างถูกต้องมีประโยชน์ต่อผู้อื่นและตนเอง แม้จะทำการผลิตหรือสร้างรายได้ตลอดจนการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ก็ทำด้วยความเพียรพยายามในการพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่สูงขึ้น โดยใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ไม่เบียดเบียนทำร้ายทำลายผู้อื่นรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งปวง การกระทำทุกอย่างต้องเกื้อหนุนกัน เน้นทั้งการผลิตและการบริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่เกินความจำเป็นและเกินศักยภาพตนเอง ถ้าสามารถผลิตได้

เกินต้องการขั้นพื้นฐานของตนเอง ภายในครัวเรือน หรือภายในชุมชน หรือของประเทศ ก็สามารถนำไปแบ่งปัน แลกเปลี่ยน ขายให้ตลาดภายนอกได้ แต่ต้องไม่ประมาท ระมัดระวัง รอบคอบต่อความเสี่ยงและการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นต้นทุน จึงจะต้องรู้จักความเสี่ยงและบริหารจัดการความเสี่ยงหรือหลีกเลี่ยงและป้องกันความเสี่ยง ด้วยการสร้างภูมิคุ้มกัน

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงนี้สอดคล้องกับแนวความคิดเกี่ยวกับความสุขของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.ปยุตโต) ซึ่งกล่าวถึงความสุขในระดับต่างๆ และความจำเป็นที่คนต้องมีการพัฒนาความสุข จากความสุขในการมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตก่อน และถ้าสามารถมีเกินระดับพื้นฐานที่จำเป็นกับชีวิต ก็แบ่งปันโดยการฝึกให้รู้จักเมตตาหรือเสียสละ เพราะการให้เป็นความสุขระดับที่เหนือจากความสุขระดับพื้นฐานซึ่งส่วนใหญ่เป็นความสุขจากการได้ และถ้าสามารถพัฒนาความสุขให้เหนือจากความสุขจากการได้และการให้ คือความสุขที่เกิดจากการปราศจากการครอบงำโดยกิเลส ความสุขนั้นจะเป็นความสุขที่อิสระจากเงื่อนไขและปัจจัยภายนอก เป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจ ซึ่งทำให้มีอิสระอย่างแท้จริงจากแรงกดดันและเงื่อนไขภายนอก ทำให้มีความสงบในจิตใจ ซึ่งเป็นความสุขที่แท้จริง เพราะแม้จะได้ก็ไม่ได้ในโลกและไม่เบียดเบียน แม้จะให้ก็ไม่หวังสิ่งตอบแทน แต่ยังคงทำชีวิตให้เกิดประโยชน์และสร้างสรรค์ต่อผู้อื่นและตนเอง แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางที่พัฒนาความสุขจากระดับพื้นฐานและสร้างโอกาสในการพัฒนาความสุขให้สูงขึ้นได้ ด้วยเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม และด้วยการปฏิบัติตามทางสายกลาง ซึ่งในทุกองค์ประกอบและแนวทางปฏิบัติในเศรษฐกิจพอเพียงส่งเสริมการมีความเพียรทั้งการกระทำและการฝึกจิตให้รู้จักเสียสละ มีเมตตา พัฒนาความคิดให้คิดเป็นบนพื้นฐานของความรู้และเหตุผล มีความคิดอย่างสร้างสรรค์เพื่อทำชีวิตให้มีสาระ มีคุณค่า มีประโยชน์ทุกขณะและสถานที่ ความเพียรในการพัฒนาตนเองทั้งด้านความรู้และจิตใจ จะสามารถมีความสุขภายในจิตใจได้ แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางการพัฒนาความสุขตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับที่สูงขึ้นในจิตใจ ดังนั้น แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาความสุขที่ยั่งยืนดังที่ท่านพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวไว้

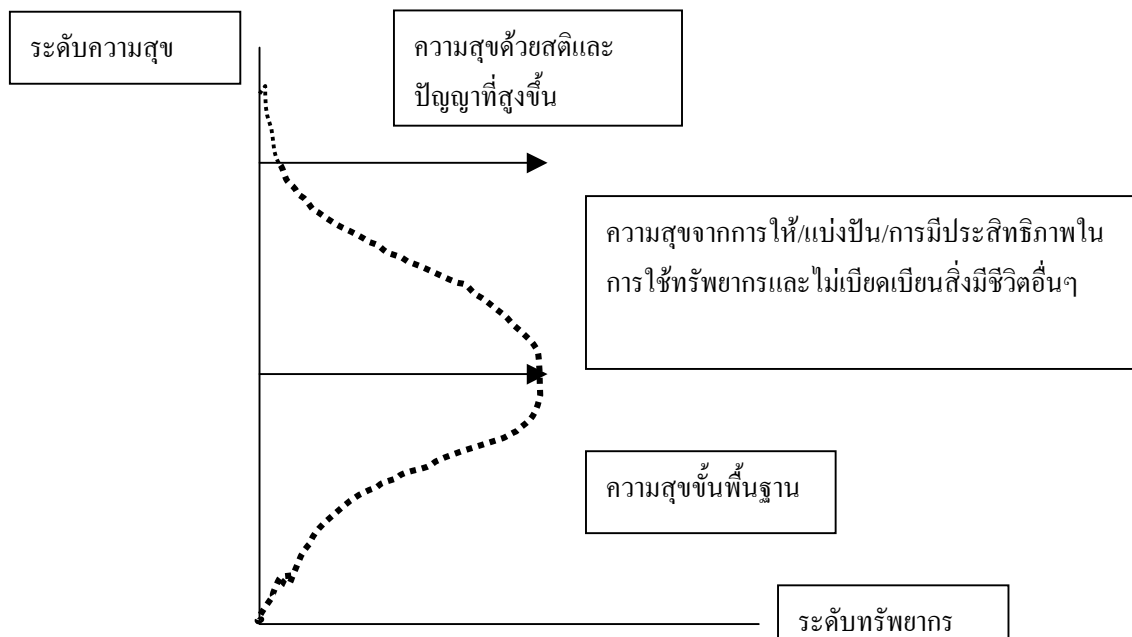
การพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริง เพราะพัฒนาจิตใจซึ่งเป็นตัวกำหนดวิธีคิดและพฤติกรรม เพื่อให้มีชีวิตอยู่อย่างรู้เท่าทัน มีคุณค่า มีสาระ มีเมตตาต่อสิ่งมีชีวิต รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย โดยคนที่จะดำเนินชีวิตเช่นนี้ได้ต้องมีการฝึกทั้งด้านจิตใจ สติ เพื่อให้เกิดปัญญา โดยขั้นพื้นฐานต้องมีพฤติกรรมที่ถูกต้องตามศีลธรรม หรือจริยธรรม เพราะส่วนสำคัญของศีล คือเป็นเสมือนเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์เมื่อมีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในการดำรงชีวิตให้มีการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องตามหลักจริยธรรม คืออย่างเท่าเทียมกัน ยุติธรรม ซื่อสัตย์ เมตตาและรับผิดชอบ โดยการมีศีลนั้นเป็นฐานนำไปสู่การพัฒนาสติและปัญญา ดังนั้น การพัฒนามนุษย์ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ใช่เพียงการพัฒนาคนเพื่อให้มีประสิทธิภาพการผลิตสูงขึ้น

แต่เป็นการพัฒนาวิธีคิด ปัญหาของคนให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีประโยชน์ มีคุณค่า มีศักยภาพ ไม่เพียงแต่ด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว ยังรวมถึงด้านสังคมด้วย และพัฒนาความสามารถในการจัดการ เพื่อยุ่อย่างสมดุลกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวทางการพัฒนาคนอย่างผสมผสานกันในทุกมิติ นอกจากนี้การเน้นให้คน เห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน เป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่นำไปสู่ความขัดแย้ง ไม่เพิ่ม แต่ลดความเสียหายต่อชีวิต ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเป็นยุทธศาสตร์ การแก้ปัญหาความยากจนอย่างแท้จริง เพราะความจนที่รุนแรงที่สุด คือ การจนปัญญา แม้คนจะจน หรือรวยเชิงวัตถุ แต่ถ้าจนปัญญาซึ่งรวมทั้งความสามารถในการใช้เหตุใช้ผลอย่างถูกต้องบนฐาน ของจริยธรรมและความรู้ ก็มีความจนเหมือนกัน นอกจากนี้แนวทางการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจ พอเพียง จะนำไปสู่สันติภาพและการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลให้ การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมดำเนินต่อไปอย่างสมดุลและยั่งยืน เกิดประโยชน์ต่อคนทั้งใน รุ่ปัจจุบันและอนาคต ดังนั้น ถ้าทุกภาคส่วนและระดับต่างๆ ของระบบเศรษฐกิจดำเนินตามหลัก เศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง ด้วยการพัฒนาศักยภาพด้านวิธีคิดและตัดสินใจบนพื้นฐานของความรู้ ความเมตตา ความเสมอภาคหรือความยุติธรรม ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทุกด้านอย่างต่อเนื่อง จะสร้างความมั่นคงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ผลของการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ประเทศ หรือภาคใดๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านธุรกิจ ด้านเกษตร จะนำไปสู่ความมั่นคง ยั่งยืน และสมดุล ซึ่งจะนำความสุขมาให้ เพราะเศรษฐกิจพอเพียงนำสู่ความสุขขั้นพื้นฐาน คือ ความสุขจากการมี วัตถุและปัจจัยที่จำเป็นต่อชีวิต มีรายได้ที่พอเพียงกับการดำรงชีพ แต่ยังทำให้เกิดกระบวนการ พัฒนาจิตใจและปัญญา ไปสู่ความสุขในระดับที่สูงขึ้น คือความสุขจากการมีเมตตา กรุณา การให้และแบ่งปัน รวมไปถึงการพัฒนาสติและปัญญาสูงขึ้นในการวิเคราะห์เพื่อการใช้ทรัพยากร อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเมื่อพัฒนาความสุขในระดับที่สองได้ ก็จะมีศักยภาพสูงขึ้นและสามารถ พัฒนาความสุขถึงระดับที่สูงขึ้นต่อไปอีก คือความสุขจากการพัฒนาจิตใจและปัญญาให้ลดความ ยึดมั่น ถือมั่นและความเป็นตัวตนได้สูงขึ้น ทำให้สามารถมีความสุขด้วยวัตถุที่น้อยลงซึ่งเป็นการใช้ ทรัพยากรที่น้อยลงด้วย แต่ความสุขมีมากขึ้น ดังนั้นความสุขที่สูงขึ้นด้วยการใช้ทรัพยากรที่น้อยลง เรื่อยและใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรมคือความรับผิดชอบ ต่อสังคม ถือว่าเป็นความสุขที่มีประสิทธิภาพ ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างระดับความสุข และระดับทรัพยากรนี้แสดงได้โดยเส้นโค้งความสุข-ประสิทธิภาพ หรือเส้นโค้งดิรณ (ตามชื่อของ ดร. ดิรณ พงศ์มัมพพันธุ์ ผู้พัฒนาเส้นโค้งความสุข-ประสิทธิภาพนี้ใน พ.ศ. 2549) ดังที่แสดงใน ภาพที่ 2 หน้า 8

เส้นโค้งค้ำมีลักษณะคล้าย backward bending supply curve โดยปลายของเส้นโค้งอาจจะแตะแกนตั้งหรือไม่ก็ได้ ถ้าปลายบนของเส้นโค้งนี้เป็นเส้นตรง หมายถึงการพัฒนาระดับความสุขจนความสุขไม่ขึ้นอยู่กับวัตถุหรือระดับของทรัพยากรและถ้าเส้นนี้ยิ่งเข้าใกล้เส้นแกนตั้งมากขึ้นเท่าใดแสดงว่าความสุขที่สูงขึ้นจะใช้ทรัพยากรน้อยลง โดยในระดับความสุขขั้นพื้นฐานเพื่อความสุขที่สูงขึ้นต้องใช้ทรัพยากรมากขึ้น ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีอรรถประโยชน์และการบริโภค หลังจากนั้นความสุขที่เพิ่มขึ้นจะต้องการทรัพยากรในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นในอัตราลด และเมื่อถึงจุดๆ หนึ่ง ความสุขอาจจะเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็น ต้องใช้ทรัพยากรเพิ่มขึ้นแต่อย่างไร แต่เมื่อพัฒนาความสุขมาระดับที่สูงขึ้นถัดไป คือเมื่อมีความสุขขั้นพื้นฐานแล้ว พัฒนาจิตใจให้รู้จักให้และเสียสละ ก็จะมีความสุขสูงขึ้นด้วยการให้และแบ่งปัน หรืออาจจะมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ก็จะทำให้มีการใช้ทรัพยากรน้อยลงได้ และเมื่อพัฒนาความสุขให้สูงขึ้นต่อไปอีก ความสุขสามารถสูงขึ้นด้วยการใช้ทรัพยากรน้อยลงไปอีก หรืออาจจะมีความสุขที่เป็นอิสระต่อทรัพยากร ดังนั้น ความสุขสามารถพัฒนาให้สูงขึ้นได้ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มจากระดับความสุขที่พึงพึงทรัพยากรมากขึ้นในระยะแรก แต่ค่อยลดการใช้ทรัพยากรหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เส้นความสุขจึงโค้งกลับสู่แกนตั้ง และถ้าโค้งกลับได้เร็วก็แสดงถึงการพัฒนาจิตใจ สติ ปัญญา ความรู้ได้รวดเร็ว ทำให้ลดความสูญเสียทรัพยากรได้มากขึ้น แต่ถ้าเส้นโค้งนี้ไม่ย้อนกลับ หรือใช้เวลานานในการย้อนกลับ นั่นก็คือ การใช้ทรัพยากรตามอารมณ์และรสนิยม ในที่สุดก็จะนำไปสู่ปัญหา เช่นที่เราประสบในขณะนี้ เช่น ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ปัญหามลพิษน้ำ ดิน อากาศ ปัญหาโลกร้อน และแม้แต่ความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น ในที่สุดมนุษย์จะต้องถูกบังคับด้วยธรรมชาติให้ปรับตัวและลดความฟุ้งเฟ้อในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ นั่นก็คือเส้นโค้งนี้จะต้องย้อนกลับในที่สุด แต่จะใช้เวลานาน ความเสียหายจะรุนแรงและมีขอบเขตที่กว้างมากขึ้น

ความสุขที่พัฒนาได้จากการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพที่ 2 เส้นโค้งความสุข-ประสิทธิภาพ หรือเส้นโค้งติรณ

เส้น โค้งติรณ แสดงระดับความสุขที่สูงขึ้นด้วยการใช้ระดับทรัพยากรที่น้อยลง โดยความสุขในระดับพื้นฐาน ต้องการใช้ทรัพยากรมากขึ้น แต่เมื่อถึงระดับสูงขึ้น ความสุขจะใช้ทรัพยากรน้อยลงด้วยการแบ่งปัน เมื่อความสุขพัฒนามากขึ้นไปอีก ความสุขจะยิ่งสูงขึ้นด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด คุ่มค่ามากขึ้น เห็นคุณค่าของทรัพยากร เข้าใจการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการอยู่ร่วมกันอย่างสมคูลมากขึ้น ยังสามารถมีความสุขสูงขึ้นด้วยการดูแลรักษาทรัพยากรให้อยู่ร่วมกันได้และเพื่อให้โอกาสคนรุ่นหลังได้ประโยชน์ด้วย ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางที่จะเป็นทางรอดของประเทศไทยและมวลมนุษยชาติ เพราะจะทำให้เส้นโค้งนี้ ย้อนกลับได้เร็วขึ้น ก่อนที่จะสายเกินไป ของความเสียหายในที่สุดในเวลาเร็ว แนวความคิดของ เส้น โค้งติรณมีวัตถุประสงค์ในการแสดงว่า การพัฒนาความสุขที่สูงขึ้น ไม่จำเป็นต้องมีการบริโภค สินค้าและบริการหรือวัตถุหรือใช้ทรัพยากรมากขึ้น ถ้าพัฒนาความสุขในระดับที่สูงขึ้นจากความสุขขั้นพื้นฐานของชีวิต จะเป็นการประหยัดทรัพยากร ด้วยการนำไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่ามากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันมีความจำเป็นที่ต้องมีการพัฒนาความสุขในระดับที่สูงขึ้น เพื่อเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติและต้นทุนของความเสียหายจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการใช้อย่างไม่คุ้มค่านำมาบริโภคมากเกินไป ความจำเป็น

แนวทางปฏิบัติทุกแนวทางในหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักด้านบริหารจัดการทรัพยากร เพื่อบริหารต้นทุนและความเสี่ยงให้สามารถดำเนินการอย่างยั่งยืน อย่างสมดุลกับการทุกๆ สิ่งได้ ให้ความสามารถในการพึ่งตนเองให้สูงขึ้น และสามารถในปกป้องหรือปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่มาจากทั้งภายในและภายนอก อาจกล่าวได้ว่า แนวเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักและให้หลักในการปฏิบัติสู่ความยั่งยืนอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ด้านประสิทธิภาพหรือด้านเศรษฐศาสตร์ หลักจริยธรรม คุณธรรม และหลักการบริหารจัดการทรัพยากร ซึ่งหลักสุดท้ายอาจรวมอยู่ในหลัก ประสิทธิภาพด้วยก็ได้ โดยมีวัตถุประสงค์สูงสุดคือ ให้คน ชุมชน สังคม ประเทศ และสังคมโลก สามารถอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขสงบ มีสันติ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับของการนำเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ เพราะหลักเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปใช้ได้ทุกระดับ ทุกกิจกรรม ทุกภาคการผลิต หรือธุรกิจ เพราะเศรษฐกิจพอเพียงให้ตระหนักถึงการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และจะต้องให้คุณค่า ทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา มีคุณธรรม จริยธรรม และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันด้วยความร่วมมือสามัคคีกัน เพื่อความสงบสุข สันติ ปลอดภัย ทำให้มีความมั่นคงและความเสถียรภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อความสุข ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียง ให้หลักคิดและแนวทางปฏิบัติทั้งระดับปัจเจก ชุมชน ธุรกิจ องค์กร ประเทศ และระดับโลก เพื่อให้สิ่งมีชีวิตต่างๆ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ร่วมกันอย่างสมดุล มีความสุข ความมั่นคงและยั่งยืน

ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการพัฒนาจิต ใจ สติ ปัญญา และวิธีคิด ให้คิดเป็น คิดถูกต้อง คิดดี คิดอย่างสร้างประโยชน์ สร้างคุณค่าแก่ตนเองและสังคม โดยรวม ดังนั้น การปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ อย่างแท้จริง เพราะพัฒนาให้คิดเป็น คือ คิดอย่างใช้เหตุผล ใช้ความรู้ และคิดอย่างมีเมตตา มีความยุติธรรม มีความสามัคคี หรือคิดด้วยปัญญา ในขณะเดียวกัน กระบวนการพัฒนาศักยภาพของปัญญาสู่การคิดเป็น จะเป็นการพัฒนาความสุขให้สูงขึ้นไปด้วยกัน ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาความสุข ซึ่งเป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชดำรัสว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของชาวยุค” ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนาความสุขที่แท้จริง คือ ความสุขที่ลึกซึ้งกว่า ความสนุก หรือความสุขเทียม ตามคำอธิบายของท่านพุทธทาส แต่เป็นความสุขจากการรู้จักพอ เป็นความสุขที่เกิดจากการมีอิสรภาพอย่างแท้จริง โดยเป็นอิสระจากวัตถุหรือปัจจัยภายนอกอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกันก็มีสติปัญญาและความเมตตาสูงขึ้น เป็นความสุขที่เกิดจากภายใน เป็นความสุขด้วยปัญญา ทำให้เกิดความสงบจากการละวางของจิต เพราะรู้เท่าทันความจริงและเข้าใจความเป็นจริงของธรรมชาติในทุกสิ่ง เป็นความสุขที่ไม่ยึดติด จากการมีชีวิตที่พอกินพออยู่ ไม่โลภ เป็นความสุขจากการมีกัลยาณมิตร มีความสามัคคี ร่วมมือกัน เอื้ออาทรกัน

เมตตากัน ไม่ใช่เป็นความสุขจากการให้ แต่เป็นการให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และเป็นความสุขจากศักยภาพหรือพลังภายในของตนเอง ซึ่งพลังนี้เป็นส่วนหนึ่งของภูมิคุ้มกันด้วย

ดังนั้น การประเมินการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง จะต้องประเมินศักยภาพทางจิต วิถีคิด หรือปัญญา ซึ่งไม่ใช่ปัญญาที่ใช้เพื่อการได้ แต่เป็นปัญญาที่ทำให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง หรือ อาจจำเป็นต้องประเมินความสามารถในการพัฒนาความสุขไปสู่ความสุขที่แท้จริง โดยต้องหาตัวคาดประมาณ (proxy) หรืออาจจะต้องใช้เกณฑ์ทางจิตวิทยา แต่เนื่องจากบทความนี้เน้นตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจเท่านั้น แม้ว่าด้านเศรษฐกิจแม้จะเป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญในสมการความสุข แต่เป็นเพียงประเด็นความสุขขั้นพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม การบริจាក การแบ่งปัน การใช้เวลาเพื่ออาสาช่วยเหลือ และการออมหรือหนี้สิน และการใช้จ่ายที่เกินความจำเป็น ซึ่งเป็นประเด็นทางเศรษฐกิจก็สะท้อนการพัฒนาจิตใจและปัญญาได้พอสมควร แต่จะมีข้อมูลหรือจะใช้ตัวแปรใด เป็นตัวคาดประมาณ จะต้องมีการพิจารณาต่อไป

3. แนวความคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียง

ตัวชี้วัดระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในการดำเนินนโยบายเพื่อพัฒนาประเทศไปในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพราะพื้นฐานของการพัฒนาคือ ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงเช่น Amataya Sen ให้ความสำคัญของอิสรภาพ กล่าวว่าการพัฒนาหมายถึงอิสรภาพ การพัฒนาต้องนำมาซึ่งอิสรภาพ ในหนังสือ Development as Freedom และเขายังให้ข้อคิดว่ายิ่งมีจริยธรรมสูงขึ้น จะมีการพัฒนามากขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาจะก้าวหน้าต้องมีจริยธรรมมากขึ้น ซึ่งทั้งอิสรภาพและจริยธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมที่มีความอยู่เย็นเป็นสุข สังคมที่มีคุณภาพชีวิตและมีความมั่นคง ดังนั้น ถ้าจะใช้การประเมินตามกรอบของเป้าหมาย วัตถุประสงค์ หรือผล อาจจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของสังคมที่มีคุณภาพชีวิตและความมั่นคงดังที่กล่าวนี้ อย่างไรก็ตาม กรอบของการพัฒนาตัวชี้วัดในทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงอาจมีหลายองค์ประกอบดังนี้

1. กรรมสิทธิ์ เช่น กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต ที่ดิน เครื่องมือเครื่องจักร เงินทุน แรงงาน เป็นต้น
2. ปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อชีวิต
3. กระบวนการผลิตหรือการดำเนินงาน
4. ระบบเศรษฐกิจ เช่น ระบบทุนนิยมหรือตลาดเสรี ระบบสังคมนิยมหรือรัฐสวัสดิการ หรือกระแสทางเลือก เช่น ระบบบุญนิยม ระบบเศรษฐกิจแนวพุทธ หรือการเน้นความสุข เป็นต้น
5. โครงสร้างและอำนาจสถาบันในสังคม หรือตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์การเมือง

6. การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งต้องมีมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม
7. ความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ
8. ระยะเวลา
9. รายได้ประชาชาติหรือผลผลิตมวลรวมประชาชาติ

จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบในการคิดเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดมีหลากหลาย ซึ่งการเลือกแนวทางใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมแต่ละบริบท วัตถุประสงค์ของการประเมิน และแนวคิดในการวิเคราะห์ประเด็นหรือปัญหา รวมทั้งภูมิหลังของนักวิชาการ แต่ไม่ว่าจะใช้แนวทางใดตัวชี้วัดในทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องมีความชัดเจน และจะต้องตระหนักว่าแต่ละแนวทางอาจจะไม่สมบูรณ์ ทำให้อาจต้องใช้กรอบต่างๆ ผสมผสานกันในการพัฒนาตัวชี้วัด โดยเฉพาะในกรณีที่ตัวชี้วัดต้องการวัดหลายองค์ประกอบ ดังนั้น ตัวชี้วัดชุดเดียวกันอาจมีมากกว่าหนึ่งองค์ประกอบ แต่มิติทางเศรษฐกิจเป็นมิติที่สำคัญมิติหนึ่งเท่านั้น ความอยู่ดีมีสุข หรือคุณภาพชีวิต หรือการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องพิจารณามิติอื่นๆ นอกเหนือจากเศรษฐกิจด้วย แต่ประเด็นเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานและศักยภาพเบื้องต้นของการพัฒนาทุกระดับ ดังนั้น สถานภาพทางเศรษฐกิจจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องประเมิน ซึ่งสอดคล้องกับความจำเป็นพื้นฐานทั้งระดับมหภาคและจุลภาค โดยสถานภาพทางเศรษฐกิจไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของตัวเงินเท่านั้น นอกจากนี้ในทางปฏิบัติการประเมินศักยภาพทางเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และยังจำเป็นเพื่อการกำกับการดำเนินนโยบายให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์และเป้าหมายการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 10 ของประเทศไทย มีเป้าหมายในการสร้างความสุขและความมั่นคงให้ประชาชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจจึงสำคัญในฐานะที่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของความสุขด้วย แม้ว่ามิติเศรษฐกิจจะเป็นมิติหนึ่งเท่านั้นในด้านความสุข

ในด้านเศรษฐศาสตร์นั้น ประเด็นสำคัญคือ ประสิทธิภาพ ซึ่งจำเป็นต้องมีการประเมินทรัพยากร หรือต้นทุนที่เกิดขึ้นหรือใช้ในการดำเนินการเปรียบเทียบกับผลที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังสนใจถึงการกระจายต้นทุนและผลผลิตเพื่อให้เกิดความเป็นธรรม โดยทั่วไปแล้วไม่ว่าจะดำเนินการใด หรือเมื่อจะตัดสินใจหรือวางแผนที่จะดำเนินการใด จะต้องเลือกทางที่ให้ผลประโยชน์มากกว่าโทษหรือมีต้นทุนหรือทรัพยากรที่ต้องเสียไปน้อยที่สุด ซึ่งทั้งผลได้และต้นทุนไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปตัวเงินเท่านั้น ในประเด็นที่เกี่ยวกับการลงทุนเพื่อสังคมหรือนโยบายด้านสังคมผลได้และต้นทุนอาจไม่อยู่ในรูปตัวเงิน และอาจเกิดผลในระยะยาว แต่จำเป็นต้องมีตัวชี้วัดด้วย เพื่อแสดงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการใช้ทรัพยากร ตัวชี้วัดทั้งด้านทรัพยากรที่ใช้และผลที่เกิดขึ้นจึงมีความสำคัญทางเศรษฐศาสตร์ แต่การดำเนินนโยบายและมาตรการทางเศรษฐกิจอาจจะมีหลายระดับ ทั้งมหภาค หรือระดับประเทศ และจุลภาคหรือระดับครัวเรือน ปังเจก หรือระดับย่อย

อื่นๆ ตัวชี้วัดทางมหภาคจะให้ภาพโดยรวมของผลการดำเนินนโยบายและแสดงความสามารถในการดำเนินนโยบาย โดยผลเท่าที่สามารถวัดในเชิงปริมาณได้ เช่น ระดับและการกระจายรายได้ ระดับการผลิต ระดับการจ้างงาน ระดับการบริโภค ระดับการออม ระดับราคา ซึ่งจะสะท้อนประสิทธิภาพในการดำเนินนโยบายและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

การพัฒนาตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจอาจมีแนวความคิดได้หลายแบบ เช่น แนวคิดของอำนาจการครอบครองหรือกรรมสิทธิ์ หรืออาจจะพิจารณาเชิงโครงสร้างของสถาบัน หรืออาจจะวิเคราะห์ในแนวทางของการต่อสู้ของอำนาจต่างๆ ในสังคมและสถาบัน ถ้าในความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ อาจใช้แนวทางกระบวนการดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานและการประเมินมากกว่าแนวทางเดียวก็ได้ เพื่อประกอบกันในการประเมินด้วยทัศนะและจุดยืนที่แตกต่างกัน แต่สามารถประกอบกันเพื่อทำให้การดำเนินกิจกรรมปรับเปลี่ยนในหลากหลายมิติเพราะแนวทางอื่นอาจมีความสำคัญเท่าๆ กันหรือมากกว่า นอกจากนี้ยังมีประเด็นอื่นๆ ที่ไม่ใช่ด้านเศรษฐกิจ เช่น ด้านสังคม การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจจึงต้องใช้ประกอบกับตัวชี้วัดด้านอื่นๆ ด้วย

โดยทั่วไปแล้วการประเมิน อาจมีทั้งการประเมินในสี่ลักษณะ ดังนี้

1. ประเมินตามระยะเวลา เช่น ประเมินในระยะสั้นและระยะยาว
2. ประเมินกระบวนการ และผลเชิงกระบวนการ
3. ประเมินผล โดยอาจดูผลในระยะและระดับต่างๆ
4. ประเมินศักยภาพ

โดยการประเมินแต่ละลักษณะอาจไม่จำเป็นต้องแยกจากกันอย่างชัดเจน อาจผสมผสานกัน และเป็นส่วนที่ต้องประเมินประกอบกัน ตัวชี้วัดจึงอาจแตกต่างไปตามลักษณะของการประเมิน และเป็นที่รู้กันว่าการประเมินมีหลายมิติหรือหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ตัวชี้วัดโดยทั่วไปจะใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

1. แสดงประสิทธิผลของนโยบาย หรือมาตรการ
2. เป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลกระบวนการ และผลในระหว่างการดำเนินการ
3. ให้สัญญาณเตือนภัยหรือความเสี่ยง เพื่อปรับนโยบายหรือมาตรการในการเข้าถึงเป้าหมายหรือแนวทางที่กำหนด
4. เป็นเครื่องมือเปรียบเทียบระหว่างจังหวัด และเพื่อสร้างแรงกระตุ้นในการแข่งขันของแต่ละจังหวัด
5. เพื่อประเมินแนวโน้มตามระยะเวลา
6. เป็นข้อมูลสำหรับการวางแผน
7. เป็นข้อมูลที่สะท้อนปัญหา

ทางเลือกของตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจของเศรษฐกิจพอเพียง อาจแสดงได้ในสองลักษณะคือ

ประการแรก แสดงระดับการพัฒนาตามเป้าหมายของเศรษฐกิจ คือ **คุณผล**ของกระบวนการ โดยให้ความสำคัญด้านผล มากกว่ากระบวนการ หรือเชื่อว่าไม่มีปัญหาด้านกระบวนการ ดังนั้น จึงเน้นที่การประเมินผลเป็นหลัก ถ้าบรรลุเป้าหมายก็อาจถือได้ว่า กระบวนการใช้ได้

ประการที่สอง แสดงผลเชิงกระบวนการ (process outcome) โดยเน้นทำกระบวนการให้ ถูกต้อง โดยเชื่อว่าถ้ากระบวนการถูกต้อง ผลที่ออกมาจะเป็นไปตามเป้าหมาย ในกรณีของ เศรษฐกิจพอเพียง มีเครื่องมือเพื่อการดำเนินกระบวนการ ซึ่งเครื่องมือที่สำคัญคือ การทำบัญชี รับจ่ายครัวเรือน เพื่อกำกับการใช้จ่าย และเพื่อกระตุ้นให้มีการออม หรือใช้ทรัพยากร อย่างไม่ฟุ่มเฟือย ไม่จำเป็น ไม่คุ้มค่า เครื่องมืออื่นๆ เช่น การมีทุนทางสังคม ด้วยการรวมตัว เป็นกลุ่มทั้งที่เป็นการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ที่มีการจดทะเบียน หรือการรวมกลุ่มแบบหลวมๆ ที่ไม่ได้มีการจดทะเบียน แต่มีกระบวนการในการจัดตั้งกลุ่มโดยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือ ของชุมชน เครื่องมือที่สามในเศรษฐกิจพอเพียง คือ การดำเนินแนวทางตามขั้นตอนทฤษฎีใหม่ ดังนั้น การประเมินเชิงกระบวนการ อาจประเมินเครื่องมือ

ในที่นี้เสนอการพัฒนาตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงโดยอิงกรอบกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งกรอบนี้ถูกกำหนดโดยกรอบของเครื่องมือในเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก โดยเป็นไปตาม แนวความคิดเกี่ยวกับการวางแผนที่ว่า ถ้ากระบวนการถูกต้อง ย่อมสามารถบรรลุผลตามเป้าหมาย นั่นก็คือการประเมินผลเชิงกระบวนการของการดำเนินการหรือปฏิบัติงาน แทนที่จะประเมินผล ลัพธ์ (final outcome) ข้อเสนอที่ใช้การประเมินผลเชิงกระบวนการ (process outcome) มีเหตุผล ต่อไปนี้คือ

1. เศรษฐกิจพอเพียงได้เสนอเครื่องมือที่สำคัญเพื่อนำไปใช้ได้ในการปฏิบัติ ตัวชี้วัดที่อิง เครื่องมือเหล่านี้เป็นเสมือนการพัฒนาระบบกำกับดูแลการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงไปพร้อมๆกับการดำเนินงาน หรือเป็นเสมือน built-in monitoring system ซึ่งมีประโยชน์ต่อการกำกับและติดตามประเมินกระบวนการ เพื่อทราบทิศทาง และการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะบ่งชี้ความสามารถและความเป็นไปได้ในการบรรลุ วัตถุประสงค์ของเศรษฐกิจพอเพียง
2. จากเหตุผลในข้อแรก จะเห็นได้ว่าตัวชี้วัดที่อิงเครื่องมือไม่ได้เป็นการเพิ่มภาระหรือ งานมากกว่าเดิม เพราะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการดำเนินงานซึ่งต้องมีการติดตาม และประเมินผลอยู่แล้ว ซึ่งทำให้ง่ายต่อการปฏิบัติและการยอมรับของผู้ที่นำแนวทางนี้ ไปปฏิบัติ
3. แนวทางพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเศรษฐกิจเป็นแนวทางที่ลึกซึ้งและการนำมา ปฏิบัติอย่างถูกต้องและต่อเนื่องเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เพราะความคิดและจิตใจจะพัฒนา ให้สูงขึ้นได้ต้องต่อสู้กับแรงต้านที่พร้อมจะชักจูงให้จิตใจและความคิดไปในทางที่

ตรงกันข้าม การจะปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืนได้ ต้องมีการพัฒนาจิตใจ มีพื้นฐานทางศีลธรรม พัฒนาสมาธิ เพื่อให้เกิดสติกำกับทิศทางที่ถูกต้อง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญา เพราะผู้ปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือปรับ paradigm ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะหลายคนเคยชินกับวิธีคิดและการดำเนินชีวิตแบบเดิม ดังนั้น ผู้ที่จะดำเนินกิจกรรมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงจึงต้องมีความเพียรพยายามในการปรับวิธีคิดและการกระทำ อย่างน้อยที่สุดจะต้องเพียรพยายามลดความโลภ ลดการบริโภคเกินตัว ลดสิ่งเสพติดและอบายมุขทั้งปวง ต้องไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ใช้เหตุผล ความรู้ข้อมูลในการตัดสินใจแทนที่จะใช้อารมณ์ จะเห็นได้ว่าชัดเจนแล้วว่า การดำเนินตามเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาและความอดทน โดยผลที่เกิดขึ้นอาจจะไม่สมบูรณ์และอาจจะแปรเปลี่ยนได้ การประเมินจากผลระดับต่างๆเพียงระดับเดียว เช่น ความสุขแท้จริง ความยั่งยืน ความมั่นคง และการพัฒนาจิตใจหรือปัญญา อาจจะใช้เวลานาน ยากและไม่เหมาะสม ดังนั้น การประเมินผลเชิงกระบวนการน่าจะเป็นไปได้ทางปฏิบัติมากกว่า ไม่ยากเกินไป ไม่จำเป็นต้องใช้เวลารอนานนักกว่าที่จะเกิดผล และสามารถแสดงทิศทางและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการกำกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงจะช่วยในวางแผนทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงให้ถูกต้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น

4. ตัวชี้วัดที่อิงเครื่องมือตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปใช้ได้ทางปฏิบัติ เพราะมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม ทำให้การติดตาม กำกับ ประเมินง่ายขึ้น ข้อมูลที่ใช้ไม่ยุ่งยากเกินไปในการเก็บบันทึกและการใช้ นอกจากนี้บางส่วนอาจมีข้อมูลอยู่แล้วในระดับจังหวัด จึงไม่จำเป็นต้องเก็บทั้งหมด
5. ตัวชี้วัดที่อิงกระบวนการนี้สามารถนำมาใช้เพื่อการปรับปรุงแก้ไข ให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาตามแนวพระราชดำริอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งผู้ดำเนินนโยบายและผู้ปฏิบัติสามารถเห็นผลการดำเนินงานเชิงประจักษ์ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ทั้งสามเครื่องมือจะนำไปสู่การพัฒนาระบบข้อมูล โดยเฉพาะในการทำบัญชีรายรับจ่าย เพื่อประเมินการจ่าย และการออมจะเป็นการพัฒนาระบบข้อมูลทั้งในระดับส่วนตัว ครัวเรือน ชุมชน และจังหวัดได้ เพราะจำเป็นต้องมีการบันทึก การประมวล การสรุป และนำข้อมูลไปใช้ได้ด้วย
6. การเน้นตัวชี้วัดที่อิงเครื่องมือ จะเป็นประโยชน์ในการกำกับดูแลถึงความถูกต้องเหมาะสมของการดำเนินการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถเข้าไปแก้ไขปรับปรุงและสนับสนุนได้ตรงประเด็นชัดเจนและตรงจุดมากขึ้นในทางปฏิบัติ เพราะมุ่งไปในเครื่องมือการดำเนินงานอย่างเฉพาะเจาะจง

7. ข้อมูลของเครื่องมือเหล่านี้สามารถเป็นตัวจุดประกายกระตุ้นให้ร่วมมือกันในการพัฒนามนุษย์ของระดับจังหวัดและท้องถิ่น เพราะสามารถใช้ข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันและมีการพัฒนาอย่างเกื้อกูลกันมากขึ้น
8. ตัวชี้วัดเชิงกระบวนการส่งผลถึงการพัฒนากระบวนการข้อมูลในระดับจังหวัดและท้องถิ่น ซึ่งนอกจากจะมีประโยชน์ต่อการประเมินแล้วยังจำเป็นต่อการวางแผน เพื่อดำเนินงานเป็นขั้น เป็นตอน อย่างรอบคอบ ไม่ประมาท ใช้ข้อมูลและเหตุผล จึงเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ร่วมกันในระดับท้องถิ่นด้วย
9. ตัวชี้วัดเชิงกระบวนการสามารถใช้เป็นเครื่องมือเตือนล่วงหน้าของการดำเนินตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ ปรับปรุงแก้ไขก่อนที่จะช้าเกินไป หรือเมื่อการดำเนินงานไม่เป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริงและเหมาะสม
10. เนื่องจากเครื่องมือสามารถสะท้อนหรือเป็นตัวทำนาย (predictor) ถึงผลหรือเป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียงได้ เช่น การพัฒนาจิตใจและปัญญา การพึ่งพาตนเอง ความมั่นคง ความสุข

นอกเหนือจากเหตุผลและข้อได้เปรียบของตัวชี้วัดตามกรอบของเครื่องมือในเศรษฐกิจพอเพียงดังที่กล่าวมาแล้ว กรอบที่อิงเครื่องมือนี้ มีบางส่วนที่เหมือนกับกรอบอื่นด้วย โดยตัวชี้วัดบางตัวจะเหมือนกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลิตรวมประชาชาติ ปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ โดยมีระยะเวลาเป็นตัวกำหนด เป็นต้น

อนึ่งตัวชี้วัดที่อิงกรอบเครื่องมือนี้ อาจกล่าวว่าเป็นตัวชี้วัดระยะสั้นและกลาง โดยในระยะยาวอาจจะต้องการใช้ผลลัพธ์ อย่างไรก็ตาม ตัวชี้วัดทั้งสองประเภทตามระยะเวลานี้อาจไม่ได้ทดแทนกัน แต่จำเป็นเพื่อประกอบกัน ในการประเมินอาจมีทั้งตัวชี้วัดสองด้าน คือ ด้านที่แสดงผลของกระบวนการ หรือระดับการบรรลุเป้าหมาย ด้านที่สอง คือ ผลเชิงกระบวนการ โดยตัวชี้วัดอาจมีได้หลายระดับ เช่น ระดับประเทศ จังหวัด ชุมชน ครัวเรือน ในกรณีของการดำเนินด้านเศรษฐกิจพอเพียง เป้าหมายกว้างๆ ที่อาจเป็นเป้าหมายรวมในการประเมิน คือ ความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถแสดงผลของกระบวนการได้ในหลายมิติ แต่อาจมีเป้าหมายอื่นๆ เช่น ความยั่งยืน ความสมดุล และความสามารถในการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง (พิพัฒน์ ขอดพุดติการ 2549) และถ้าอิงองค์ประกอบของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีสามองค์ประกอบสองเงื่อนไข โดยองค์ประกอบนั้นประกอบด้วย การดำเนินการตามทางสายกลาง การใช้เหตุ ใช้ผล และการสร้างภูมิคุ้มกัน มีเงื่อนไขด้านความรู้ และคุณธรรม ถ้าอิงตามสามองค์ประกอบดังกล่าวนี้ เพื่อเป็นการประเมินผลเชิงกระบวนการ จะต้องเป็นตัวชี้วัดของการปฏิบัติตามทางสายกลาง ตัวชี้วัดของความมีเหตุผล และตัวชี้วัดของการมีภูมิคุ้มกัน ซึ่งเครื่องมือตัวกลางจะต้องสามารถวัดองค์ประกอบหลัก

ทั้งสาม และเงื่อนไขสองประการในเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากการดำเนินงานมักเป็นการดำเนินงานต่อเนื่อง อาจจำเป็นต้องแบ่งตัวชี้วัดตามการประเมินระยะสั้น ระยะยาว โดยเฉพาะนโยบายที่เกิดผลในระยะยาว หรือต้องใช้เวลา การประเมินผลสุดท้ายอาจทำได้ยาก ดังนั้นจึงควรมีการประเมินผลเชิงกระบวนการ ซึ่งเป็นการประเมินเป็นระยะๆ เป็นการประเมินในระยะสั้น เพื่อกำกับดูแลให้การดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมาย และดูการเปลี่ยนแปลง แนวโน้มของการดำเนินงานจะมีประโยชน์ในการบ่งชี้อุปสรรคและนำไปสู่การแก้ไขปรับปรุง โดยข้อมูลและการประเมินในระยะสั้น ควรเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะชุมชนหรือผู้ปฏิบัติอย่างไรก็ตาม กระบวนการดำเนินงานตั้งแต่การวางแผนงานและการประเมินจำเป็นต้องให้ผู้ปฏิบัติและผู้ถูกประเมินมีส่วนร่วม เพื่อเป็นกระบวนการเรียนรู้และทำงานร่วมกันอยู่แล้ว ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวทางการประเมินและดำเนินการ

ประเด็นที่ควรพิจารณาคือ การจะใช้ตัวชี้วัดใด ระดับใด ด้านใด ต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์และระยะเวลาของการประเมินด้วย แต่ตัวชี้วัดอาจจำเป็นต้องใช้ผสมผสานกัน ไม่ใช่เป็นการใช้แทนกัน ได้สมบูรณ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการประเมิน ถ้าเป้าหมายต้องการกำกับกระบวนการ ตัวชี้วัดด้านกระบวนการจะเหมาะสม เช่น ตัวชี้วัดด้านการมีภูมิคุ้มกันหรือการมีทุนทางสังคม ด้านความพอประมาณ แต่ถ้าต้องการประเมินการบรรลุเป้าหมายระดับกลาง ก็ต้องใช้ตัวชี้วัดการประเมินผลระดับกลาง เช่น ตัวชี้วัดความสมดุล ระดับความสามารถในการพึ่งตนเอง ความมั่นคง ถ้ามีวัตถุประสงค์ประเมินผลสุดท้าย อาจต้องประเมินผลสุดท้ายคือ ความสุขที่แท้จริง ซึ่งทุกระดับจำเป็นต้องมีฐานข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประเมินความสุขต้องมีข้อมูลที่เป็นองค์ประกอบหลายมิติที่สัมพันธ์กับความสุขที่แท้จริง ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะในประเด็นความสุขในมิติเศรษฐศาสตร์เท่านั้น หรือถ้าประเมินผลเชิงกว้าง การประเมินความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจอาจจะเหมาะสม

4. เครื่องมือสำคัญในการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีเป้าหมายสามประการ คือ ความสมดุลของทุกๆ สิ่งที่อยู่ร่วมกัน ความยั่งยืนของการอยู่ร่วมกัน และความสามารถในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดแม้ปัจจัยต่างภายนอกจะเปลี่ยนแปลงไป หรืออาจกล่าวอย่างกว้างๆ คือ ความสามารถในการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขและการพึ่งตนเอง โดยมีเงื่อนไขของคุณธรรมหรือจริยธรรม ซึ่งหมายถึงความเมตตา กรุณา การไม่เบียดเบียน ความยุติธรรมและความเพียรพยายาม และเงื่อนไขการใช้สติ ปัญญาหรือข้อมูล ความรู้ การคิดวิเคราะห์ เงื่อนไขทั้งสองนี้มีความสำคัญในการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยแนวปฏิบัติของปรัชญานี้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาวิถีคิดเพื่อการตัดสินใจสู่การกระทำที่ไม่เสี่ยง ระวัง ครอบงำ คำนึงถึงศักยภาพของตนเอง เพื่อไม่ทำเกินตัว โดยยึดหลักของการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง หรือการทำทุกอย่างด้วยความพอประมาณ

ไม่สุดโต่ง ทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามความสามารถหรือศักยภาพของตน เมื่อพัฒนาศักยภาพมากขึ้น ก็สามารถขยายได้มากขึ้น แต่ต้องเริ่มจากขนาดที่พอจะทำได้ด้วยทรัพยากรและศักยภาพของตนเองก่อน เพื่อเป็นการเรียนรู้ให้มีประสบการณ์ เพื่อสามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคได้โดยไม่ยากเกินไป แนวปฏิบัติที่สองคือใช้เหตุใช้ผล ใช้ความรู้และปัญญา ถัดวิเคราะห์เพื่อให้ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ได้ประโยชน์สูงสุดต่อสังคม ไม่ใช่การตัดสินใจโดยใช้อารมณ์หรือความอยากของตนเอง แนวทางปฏิบัติที่สามคือ การสร้างภูมิคุ้มกัน การตัดสินใจจะทำได้ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ระวังมิให้เสี่ยงหรือเกิดผลเสียเกินไป นั่นก็คือความไม่ประมาท และจัดการความเสี่ยงด้วยการสร้างภูมิคุ้มกัน ด้วยเครื่องมือต่างๆ คือ

เครื่องมือที่ 1 บัญชีรายรับ-รายจ่าย ซึ่งจะนำไปสู่การลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นหรือเป็นโทษ และนำไปสู่การออม เป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งเพื่อภูมิคุ้มกัน เพื่อเป็นข้อมูลในการประเมินรายจ่าย เพื่อสามารถเข้าใจและตระหนักถึงการใช้จ่ายที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาน และนำมาสู่การลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นเพื่อสร้างนิสัยการออม ซึ่งจะเป็ภูมิคุ้มกันของตนเองและครอบครัวได้ โดยสามารถแผ่ขยายถึงชุมชนและจังหวัดได้ นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือสะท้อนถึงการพัฒนาที่มีสติ ปัญญา และการมีความสุขในระดับที่สูงขึ้น เพราะแสดง ความสามารถในการอดทนอดกลั้น ไม่ยึดติดกับวัตถุเงินตรา ไม่ใช่จ่ายเกินความจำเป็นและอย่างไม่ใช่เหตุใช้ผล อย่างไม่รู้เท่าทันถึงการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกขณะ อนึ่งการประเมินการออมเพียงอย่างเดียวอาจจะไม่สำคัญเท่ากับการประเมินรายจ่ายด้วย เพื่อให้รู้จักความพอประมาณ การใช้เหตุใช้ผล และการเข้าใจถึงความจำเป็นในการมีภูมิคุ้มกัน

เครื่องมือที่ 2 สหกรณ์ หรือเครือข่าย หรือการรวมตัวโดยไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับ คือเป็นสัญญา หรือข้อตกลงกันเองในชุมชน เพื่อชุมชน โดยชุมชน ซึ่งอาจมีเครือข่ายระหว่างชุมชนระหว่างจังหวัด เพื่อร่วมมือร่วมใจสามัคคี เป็นพลังช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ซึ่งจะนำไปสู่ การมีทุนทางสังคม ถือว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน และเครือข่ายนี้สามารถทำได้ถึงระดับต่างประเทศด้วย นอกจากนี้ยังสามารถสะท้อนการพัฒนาสติให้รู้จักให้และแบ่งปันเพื่อเกื้อกูลกันเอง ซึ่งแสดงถึงการพัฒนาความเมตตา และคุณธรรม พร้อมๆ กับการพัฒนาความสุขสู่ความสุขจากการให้ หรือการแบ่งปัน และการมีพันธมิตรหรือกัลยาณมิตร

เครื่องมือที่ 3 ทฤษฎีใหม่ เป็นเครื่องมือและแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องที่เป็นต่อการดำรงชีวิต เพราะการทำเกษตรแบบผสมผสานตามแนวนี้ จะช่วยให้มีความมั่นคงในอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย การมีงานทำ และพึ่งพาตนเองอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังมีการเกษตรแบบธรรมชาติ หรือการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ คือไม่ก่อให้เกิดผลกระทบภายนอกที่กลายเป็นภาระของสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต ในทางกลับกันทำให้เกิดผลกระทบภายนอกในทางบวก เพราะทำให้เกษตรกรเป็นผู้ดูแลสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ต่อสังคมอย่างยิ่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

นอกจากนี้ยังประหยังบประมาณในการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

แม้ว่าทฤษฎีใหม่จะเน้นด้านเกษตร แต่วิธีคิดสามารถนำมาใช้ได้ทุกระดับและทุกภาคการผลิตเพราะในแต่ละเรื่อง ต้องเน้นความสามารถในการจัดการทรัพยากรให้ใช้ประโยชน์สูงสุด และจัดการให้ไม่เสี่ยงหรือลดความเสี่ยง ดังนั้น เครื่องมือนี้สามารถสะท้อนถึง ความสามารถในการพึ่งตนเอง ความยั่งยืน ความสมดุล และการมีภูมิคุ้มกัน การใช้เหตุ ใช้ผลและความรู้ และการปฏิบัติตามทางสายกลาง มีการวางแผนและดำเนินการเป็นขั้นเป็นตอน โดยเริ่มจากการพัฒนาการผลิตเพื่อดูแลความเป็นอยู่อย่างพอเพียงในครอบครัวก่อน เมื่อพัฒนาศักยภาพเพิ่มขึ้น สามารถมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันในชุมชนหรือพื้นที่ใกล้เคียง หรือภายในจังหวัด และถ้ามีเครือข่าย มีความสามารถมากขึ้น ก็สามารถพัฒนาต่อไปจนถึงจังหวัดอื่นๆ และถ้าสามารถทำได้จนถึงระดับต่างประเทศได้ก็ควรทำแต่ต้องระมัดระวังและมีภูมิคุ้มกัน ดังนั้น การประเมินการดำเนินการตามลำดับขั้นตามทฤษฎีใหม่ จะสะท้อนถึงความเพียร การใช้ความรู้และการพัฒนาศักยภาพ ความพอประมาณ รวมทั้งการมีภูมิคุ้มกัน

5. ตัวชี้วัดเชิงกระบวนการ

การติดตามกำกับและประเมินงานในระยะสั้นหรือระยะกลางส่วนใหญ่จะเป็นการประเมินเชิงกระบวนการ และในบางครั้งการประเมินกระบวนการมีจุดมุ่งหมายเพื่อสะท้อนหรือคาดการณ์ผลในระยะยาวได้ และในบางครั้งการประเมินกระบวนการก็สามารถเป็นการเตือนภัยหรือปัญหาหรือเฝ้าระวังเพื่อดำเนินการป้อนปรั้งแก้ไขก่อนที่จะเกิดการผิดพลาดมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีความคิดด้วยว่า ผลจะเป็นไปตามเป้าหมายขึ้นอยู่กับกระบวนการที่ถูกต้องเหมาะสม ดังนั้น การเฝ้าระวังเพื่อประเมินกระบวนการ สามารถนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้เช่นเดียวกัน แทนที่จะรอประเมินผลสุดท้าย การประเมินกระบวนการและผลเชิงกระบวนการเป็นทางเลือกทางหนึ่งในการกำกับเพื่อให้เกิดผลในการดำเนินงานใดๆ เพื่อให้เป็นไปตามแผน ดังนั้น การติดตาม กำกับและประเมินด้านเศรษฐกิจที่อิงกับเครื่องมือตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงจำเป็นต้องมีตัวชี้วัดของแต่ละเครื่องมือ

5.1 ประเภทของตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ: ตามเครื่องมือของเศรษฐกิจพอเพียง

ดังที่กล่าวแล้วว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีเครื่องมือ 3 ประเภท คือ บัญชีรายรับรายจ่าย การรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์ และทฤษฎีใหม่ ตัวชี้วัดเชิงเศรษฐกิจในระดับจังหวัดของแต่ละเครื่องมือมีข้อเสนอดังนี้

5.1.1 ตัวชี้วัดสำหรับเครื่องมือบัญชีรายรับรายจ่ายของบุคคลและครัวเรือน

- อัตราการออมของจังหวัด ซึ่งได้จากข้อมูลการออมของครัวเรือน การออมของธุรกิจ และของภาครัฐ แต่อาจเน้นการออมของครัวเรือนหรือประชากรของจังหวัด โดยข้อมูลอาจมาจากสถาบันการเงินของจังหวัด ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งสัดส่วนของระดับเงินออมต่อรายได้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด สามารถให้ภาพอย่างคร่าวๆ ถึงความสามารถในการพึ่งตนเองของจังหวัดได้
- ร้อยละของประชากรหรือครัวเรือนที่มีการทำบัญชีรายรับรายจ่าย ในประชากรของจังหวัด
- ในกลุ่มผู้ที่มีการทำบัญชี มีสัดส่วนเท่าไรที่มีหรือที่มีรายได้สูงกว่ารายจ่าย หรือแสดงการออมของครัวเรือนหรือประชาชน ซึ่งแสดงถึงความสามารถในการออม ในจังหวัดใดที่มีตัวชี้วัดประเภทแรกและประเภทที่สองสูง จังหวัดนั้นจะมีความมั่นคงทางการเงินสูงกว่า สะท้อนถึงการพัฒนาความพอเพียง ในประเด็นความพอประมาณ ใช้เหตุผลและไม่เสี่ยงด้วย
- ระดับการออมต่อครัวเรือน ต่อหัวประชากรในจังหวัดน่าจะเป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนทั้งด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันของประชาชนได้อย่างดี
- ในระดับจังหวัดเอง การบริหารงบประมาณต้องมีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใสเป็นธรรม และมีความสามารถในการวางแผนและบริหารจัดการ ให้มีรายได้เหนือรายจ่าย เพื่อสามารถที่จะงบประมาณเพื่อช่วยตัวเองได้ยามฉุกเฉิน จังหวัดที่สำนักงานหน่วยต่างๆ ในระดับต่างๆ สามารถมีรายได้เหนือรายจ่าย แสดงถึงความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากร สัดส่วนของจำนวนองค์กรที่มีการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ หรือให้มีการบริหารงบประมาณสมดุลหรือเกินดุล จะแสดงถึงความสามารถโปร่งใสขององค์กรระดับของจังหวัด และความพอประมาณด้วย
- โครงสร้างและประเภทของรายจ่าย ตามระดับความจำเป็น อาจแยกตามเกณฑ์ที่ ดร.พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2549) นำเสนอ ดังแสดงไว้ในภาคผนวกที่ 1 ตัวชี้วัดอาจจะเป็นสัดส่วนของรายจ่ายประเภทที่ไม่จำเป็นของประชากรในจังหวัด หรือรายจ่ายประเภทนี้ต่อประชากรของจังหวัด ซึ่งโครงสร้างนี้อาจจะเป็นของประชาชนหรือครัวเรือน และเป็นโครงสร้างการใช้งบประมาณของจังหวัดด้วย

5.1.2 เครื่องมือ: สหกรณ์หรือกลุ่มที่รวมตัวเป็นเครือข่ายอย่างอิสระ

ด้านการรวมตัวเป็นทุนทางสังคม การรวมตัวหรือสร้างเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม หรือเป็นในรูปสหกรณ์ ซึ่งแสดงถึงทุนทางสังคม ถ้ามีการรวมตัวในรูปแบบใด ชุมชนจะต้องประเมินความยั่งยืนและการขยายตัว โดยความยั่งยืนมองได้หลายด้าน แต่ด้านหนึ่งที่สำคัญ

คือ ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปตัวเงินเท่านั้น โดยตัวชี้วัดที่สำคัญอาจจะประเมินผลตามประเภทของเครื่องมือดังนี้

- ระดับเงินกองทุน จากบัญชีรายรับ-รายจ่าย หรือหนี้สิน-สินทรัพย์ หรือสภาพคล่องของสหกรณ์หรือกลุ่มเครือข่าย ในระดับจังหวัดอาจจะใช้ข้อมูลร้อยละหรือสัดส่วนของกลุ่มทุนทางสังคมที่มีเงินกองทุน คือ รายได้มากกว่ารายจ่าย ซึ่งแสดงถึงความสามารถในการออมของกลุ่มทุนทางสังคม จังหวัดที่มีสัดส่วนของกลุ่มทุนที่มีเงินกองทุนหรืออาจจะเรียกว่าเงินออมกลุ่มหรือ องค์การชุมชนสูง สะท้อนถึงความสามารถในการพึ่งตนเองระดับชุมชนของจังหวัด น่าจะสะท้อนถึงความสำเร็จของความพอเพียงในระดับจังหวัด ได้ จังหวัดที่มีสัดส่วนของกลุ่มทุนชุมชนมีเงินกองทุนเป็นบวกหรือมีเงินออมสูง สะท้อนถึงความสามารถของการจัดการทรัพยากรของจังหวัดได้สูงกว่า และมีความพอประมาณ ไม่เสี่ยง ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่แสดงว่าจังหวัดนั้นมีโอกาสในการรักษาความสมดุล และความต่อเนื่องในการพัฒนา
- โครงสร้างการใช้จ่ายของสหกรณ์/กลุ่มในจังหวัด
- ระดับการกู้หรือหนี้สินของสหกรณ์ในจังหวัด
- ความครอบคลุมด้านประชากรของสหกรณ์หรือกลุ่มคล้ายสหกรณ์

5.1.3 ตัวชี้วัดสำหรับเครื่องมือทฤษฎีใหม่ เป็นเครื่องมือที่แสดงความสามารถพึ่งตนเองในการผลิตทั้งผลผลิตและปัจจัยการผลิต ความสามารถพึ่งตนเองในการดำรงชีพ ด้วยการผลิตหรือเกษตรแบบผสมผสาน การจัดการทรัพยากร นอกจากนี้ยังแสดงถึงศักยภาพในการผลิต การตลาด ตัวชี้วัดสำหรับเครื่องมือนี้มีดังนี้

- สัดส่วนหรือร้อยละของขนาดพื้นที่ประยุกต์ทฤษฎีใหม่ต่อพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด สัดส่วนที่สูงแสดงระดับความสมดุล ความยั่งยืนในการดำรงชีพ และภูมิคุ้มกันความเสี่ยง นอกจากนี้ยังสะท้อนความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรของจังหวัด
- สัดส่วนหรือร้อยละของจำนวนครัวเรือนประยุกต์ทฤษฎีใหม่ต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมดของจังหวัด
- ระดับทุนที่ครัวเรือนหรือชุมชนสะสมหรือระดม ซึ่งจะสะท้อนความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรของครัวเรือนแสดงว่ามีอิสระจากความเสี่ยงจากเศรษฐกิจภายนอกได้สูง นอกจากนี้ยังสะท้อนความขยันหมั่นเพียร ความยั่งยืนในการดำรงชีวิตอย่างพอกินพออยู่
- ระดับหนี้ต่อทุน การกระจายของตลาด ระดับการพึ่งพาของเงินทุน ปัจจัยการผลิตและผลผลิตอาหารจากภายนอกจังหวัดจะเป็นการสะท้อนภูมิคุ้มกันของจังหวัด

- สัดส่วนของพื้นที่หรือการขยายตัวของเกษตรอินทรีย์/เกษตรธรรมชาติในจังหวัด
- สัดส่วนของเกษตรกรที่ทำเกษตรธรรมชาติ/เกษตรอินทรีย์
- อัตราการบริโภคและการผลิตสารเคมีในการเกษตร ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าวัชพืช ในจังหวัด
- สัดส่วนของครัวเรือนที่เข้าถึงหรือมีแหล่งน้ำประเภทต่างๆ

อนึ่งเครื่องมือแต่ละเครื่องมือในเศรษฐกิจพอเพียงอาจแสดงองค์ประกอบต่างๆ ได้ เช่น การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย แสดงการออม ประเภทหรือระดับของความจำเป็นในการใช้จ่าย สะท้อนถึงความพอเพียงหรือการใช้จ่ายตามศักยภาพ ดังนั้น ตัวชี้วัดจากเครื่องมือนี้ สามารถแสดง การปฏิบัติและผลของกระบวนการสำหรับองค์ประกอบต่างๆ ในหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ แสดงถึงความพอประมาณ การใช้เหตุใช้ผล และการมีภูมิคุ้มกัน ตัวชี้วัดของเครื่องมือนี้จึงสามารถ ประเมินการดำเนินตามองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างครบถ้วนพอสมควร ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าแต่ละเครื่องมืออาจจะสะท้อนความสำคัญขององค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงได้ หลายองค์ประกอบ โดยอาจมีน้ำหนักที่แตกต่างกันดังแสดงข้างล่างนี้

ตารางที่ 1 แสดงน้ำหนักของเครื่องมือตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

เครื่องมือ	แนวทางปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง			เงื่อนไข	
	พอประมาณ	ใช้เหตุใช้ผล	ภูมิคุ้มกัน	คุณธรรม	ความรู้/ข้อมูล
1.บัญชีรายรับ-รายจ่าย /การออม	+++	+++	+++	+	+++
2. สหกรณ์/การรวมกลุ่ม	+	+++	+++	+++	+++
3.ทฤษฎีใหม่	++	+++	+++	++	+++

หมายเหตุ: เครื่องหมาย + แสดงระดับความสำคัญเชิงเปรียบเทียบอย่างหยาบๆ เท่านั้น และการให้เครื่องหมาย + มากหรือน้อย เป็นการกำหนดอย่างไม่มีการเกณฑ์ตายตัว (arbitrary) หรืออิงกับหลักเกณฑ์จากแหล่งอื่นใด

6. ตัวชี้วัดของเครื่องมือตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่

สำหรับเครื่องมือทั้ง 3 ประเภทที่พิจารณานี้ ตัวชี้วัดมีทั้งตัวชี้วัดพื้นฐานและตัวชี้วัดที่แสดงผลของกระบวนการ ซึ่งตัวชี้วัดของบางเครื่องมืออาจใช้ข้อมูลที่มีอยู่แล้วได้บ้าง ดังที่เสนอต่อไปนี้

6.1 เครื่องมือบัญชีรายรับ-รายจ่าย หรือเครื่องมือกระตุ้นการออม หรือการบริโภคอย่างระมัดระวัง

6.1.1 ตัวชี้วัดพื้นฐาน สัดส่วนของครัวเรือนในจังหวัดที่ทำบัญชีรายรับรายจ่าย อย่างน้อยเป็นเวลา 6 เดือนหรือ 1 ปี หรืออาจจะไม่กำหนดระยะเวลาหรือที่มีเงินออม

6.1.2 ตัวชี้วัดผลของการทำบัญชี โดยดูข้อมูลเงินออม การใช้จ่าย หนี้สินในระดับจังหวัด สามารถดูสัดส่วนของครัวเรือนที่มีการออม โดยในขั้นแรกอาจใช้การเก็บข้อมูลที่มีอยู่แล้ว คือ สัดส่วนของครัวเรือนในจังหวัดที่มีรายรับมากกว่ารายจ่ายร้อยละ 10 หรือที่เรียกว่าครัวเรือนที่สามารถพึ่งตนเองได้ ดังตัวอย่างข้างล่างนี้ โดยยกตัวอย่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตัวอย่างตัวชี้วัดความสามารถทางเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตารางที่ 2 แสดงตัวอย่างข้อมูลความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

(สัดส่วนของครัวเรือนที่มีรายได้ประจำสูงกว่ารายจ่ายร้อยละ 10 ขึ้นไป)

	2539	2543	2547
ประเทศ	53.34	55.82	56.65
ภาคเหนือ	55.41	52.49	52.47
ภาคกลาง	56.72	66.91	52.94
ภาคใต้	49.17	54.58	50.89
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	48.15	49.48	52.94
- อุดรธานี	49.29	56.56	57.82
- สกลนคร	38.70	43.83	46.93
- ร้อยเอ็ด	49.74	55.11	57.37
- นครราชสีมา	51.48	58.44	93.36
- บุรีรัมย์	38.08	50.63	48.04
- ยโสธร	33.04	30.33	39.28

ที่มา: การติดตามประเมินผลภาคและทิศทางการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10

การใช้ตัวชี้วัดนี้นอกจากจะแสดงถึงการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ยังแสดงถึงผลของแนวพระราชดำริ คือ การพึ่งตนเอง แนวโน้มของการพึ่งตนเองจะสะท้อนถึงการพัฒนาตามแนวทางปฏิบัติความพอประมาณ การมีเหตุมีผลและการมีภูมิคุ้มกัน และถ้าประกอบด้วยตัวชี้วัดอื่นที่มีอยู่แล้ว เช่น สัดส่วนของคนจนในแต่ละจังหวัดจะสะท้อนถึงการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพราะถ้าปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงโอกาสที่จะไม่ยากจนมีมาก อย่างไรก็ตาม จำกัดความของคนจนอาจจะต้องพิจารณาใหม่ เพราะแม้จะไม่มีรายได้อาจจะมีปัจจัย

พื้นฐานในการดำรงชีวิตและไม่ถือว่ายากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนวทางทฤษฎีใหม่ในเศรษฐกิจพอเพียง

ในทำนองเดียวกัน อาจจะสามารถศึกษาจากหนี้สินของจังหวัด โดยแบ่งออกเป็นหนี้สินของครัวเรือน ภาคธุรกิจและรัฐบาลระดับจังหวัด นอกจากนี้อาจจะมีตัวชี้วัดเกี่ยวกับการใช้จ่ายด้านอบายมุข เช่น การพนัน การดื่มสุรา จากข้อมูลครัวเรือน สามารถแสดงสัดส่วนของครัวเรือนที่มีรายจ่ายด้านอบายมุขมากกว่ารายได้ หรือมากกว่าร้อยละ 10 ของรายได้ หรือถ้าระดับจังหวัดมีข้อมูลการบริโภคสุรา บุหรี่ อาจใช้เป็นตัวชี้วัดด้านรายจ่ายประเภทที่ไม่จำเป็นของจังหวัด หรือถ้ามีข้อมูลสัดส่วนของประชากรดื่มสุรา หรือบุหรี่ในจังหวัดก็สามารถใช้เป็นตัวชี้วัดที่เกี่ยวกับเครื่องมือปัญหารับ-รายจ่ายได้ ข้อมูลรายรับรายจ่ายของครัวเรือนในระดับจังหวัดสามารถนำมาใช้วิเคราะห์รายจ่าย เพื่อบ่งชี้ให้เห็นความพอเพียงและความไม่พอเพียงของจังหวัดได้ นอกจากนี้ถ้านำมาใช้พิจารณางบประมาณของจังหวัด โดยวิเคราะห์การขาดดุลหรือเกินดุลของงบประมาณจังหวัด วิเคราะห์โครงสร้างการใช้จ่ายงบประมาณของจังหวัด ก็สามารถประเมินได้ว่าการใช้จ่ายของจังหวัดเป็นไปตามเงื่อนไข 2 ข้อและหลักปฏิบัติ 3 ข้อในเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ซึ่งข้อมูลทางการดังกล่าวยังไม่ได้มีการวิเคราะห์อย่างเพียงพอและนำเสนอหรือเปิดเผย เพื่อนำไปสู่การจัดสรรงบประมาณอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเพื่อประโยชน์ของสังคม ถ้าสามารถพัฒนารูปแบบของข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการใช้จ่ายของทุกระดับการพัฒนาในทุกระดับจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และสอดคล้องกัน ทำให้แต่ละจังหวัดสามารถพัฒนาการได้อย่างสมดุล และยั่งยืน

6.2 ตัวชี้วัดของเครื่องมือสหกรณ์/การรวมตัวเป็นกลุ่ม/เครือข่าย/ทุนทางสังคม

6.2.1 ตัวชี้วัดพื้นฐาน ได้แก่ จำนวนเครือข่าย และอัตราการเพิ่มขึ้นของการรวมตัวในรูปแบบเป็นสหกรณ์หรือเครือข่ายอย่างหลวมๆ เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น เพื่อการตลาด เงินทุน สวัสดิการ การผลิต เป็นต้น นอกจากนี้อาจใช้สัดส่วนหรือความครอบคลุมของประชากรที่อยู่ในเครือข่ายและการเปลี่ยนแปลงเป็นตัวชี้วัดด้วย นอกจากนี้อาจจะแยกเป็นกลุ่มตามโครงสร้างและแนวทางการบริหารกลุ่ม เพื่อสะท้อนถึงระดับและลักษณะของการเป็นทุนทางสังคม เช่น วิธีการและที่มาของกรรมการบริหาร ความโปร่งใสในกระบวนการตัดสินใจต่างในกลุ่ม ระดับการมีส่วนร่วม ซึ่งอาจจำเป็นต้องมีข้อมูลระดับย่อยของการบริหารจัดการในกลุ่ม

6.2.2 ตัวชี้วัดผลของทุนทางสังคม ได้แก่ จำนวนการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของสมาชิกในกลุ่ม การขยายตัวของตลาด และแหล่งปัจจัยการผลิต ระดับเงินทุน/เงินสะสมของกลุ่มที่อยู่ในจังหวัด สัดส่วนของกลุ่มในจังหวัดที่เลี้ยงตัวเองได้หรือมีรายรับมากกว่ารายจ่าย หรือมีเงินออมมากกว่าหนี้สินในจังหวัด ในประเด็นของการเก็บข้อมูล อาจเลือกข้อมูลของบางเครือข่ายหรือกลุ่มที่สำคัญของจังหวัด เพื่อเป็นตัวแทนของกลุ่ม

อนึ่ง ข้อมูลรายงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการดำเนินงานและการเงินของสหกรณ์หรือ การรวมกลุ่มที่การจดทะเบียน มีข้อมูลอยู่แล้วในองค์กรที่ตรวจสอบบัญชีของสหกรณ์ ดังนั้น อาจดูประเมินผลด้านการเงินและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ของการรวมตัวเป็นทุนทางสังคมได้ มากพอสมควรจากระบบข้อมูลที่มีอยู่บ้าง ซึ่งจะเป็นการประเมินโดยอิงเครื่องมือรายรับ-รายจ่าย ในเครื่องมือทุนทางสังคมได้ด้วย อย่างไรก็ตามข้อมูลจากหน่วยงานที่เป็นทางการจะไม่สามารถ ครอบคลุมกลุ่มที่รวมตัวอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งจำเป็นต้องมีข้อมูล หรือต้องพัฒนาให้มีข้อมูล สำหรับเครื่องมือต่างๆ ในระดับชุมชนและจังหวัด ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์กับทุกระดับ ในการแก้ปัญหาและวางแผนการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิผล

ด้านการรวมตัวในรูปแบบสหกรณ์นี้เป็นเครื่องมือที่สำคัญและประสบความสำเร็จในการ พัฒนาระดับรากหญ้าหรือรากแก้วของประเทศต่างในยุโรป แต่ประสบการณ์ในประเทศไทยยังมี ทั้งที่ล้มเหลวและสำเร็จ แต่โดยทั่วไปแล้วอาจกล่าวได้ว่า ยังไม่ประสบความสำเร็จมากเท่าที่ควร ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาอย่างถ่องแท้ถึงสาเหตุและแนวทางแก้ไขที่เหมาะสม แนวทางในการ แก้ปัญหาต้องเป็นกระบวนการที่มีส่วนร่วม ในเบื้องต้นข้อมูลรายละเอียดที่สามารถแสดงผลด้าน ต่างๆ ของการรวมตัวอาจยังมีไม่เพียงพอ และอาจต้องมีการศึกษาเฉพาะเพื่อให้เข้าใจถึงปัญหา เพื่อแก้ไขได้ถูกแนวทางมากขึ้น เพราะการมีเครือข่ายในรูปแบบของสหกรณ์ หรือรูปแบบอื่น ที่แสดงการมีทุนทางสังคมเพื่อเกื้อหนุนกันในทุกกระดับ เป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งของการดำเนิน ตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าทุนทางสังคมไม่ขยายตัว หรือพัฒนาสูงขึ้น อาจเป็นเครื่อง สะท้อนถึงอุปสรรคและปัญหาของการดำเนินงานได้ เพราะในเครื่องมือทฤษฎีใหม่ การมีทุน ทางสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญเช่นเดียวกัน และเนื่องจากเครื่องมือด้านการรวมตัวเป็นส่วนหนึ่งของการ พัฒนาตามแนวทางทฤษฎีใหม่ ถ้าเครื่องมือทุนทางสังคมไม่มีมากพอ อาจมีผลเสียต่อการนำ ทฤษฎีใหม่มาเป็นเครื่องมือด้วย

6.3. ตัวชี้วัดของเครื่องมือทฤษฎีใหม่

6.3.1 ตัวชี้วัดพื้นฐาน ได้แก่ พื้นที่ หรือจำนวนและสัดส่วนครัวเรือนที่ประยุกต์ทฤษฎีใหม่ อย่างต่อเนื่องในจังหวัด สัดส่วนของครัวเรือนที่มีการเพาะปลูกแบบผสมผสาน หรือที่มีการแยก การแบ่งพื้นที่ใช้สอย เช่น ครัวเรือนที่มีที่มีแหล่งน้ำ เลี้ยงปลาและเลี้ยงสัตว์ อาจใช้สัดส่วนของ ครัวเรือนหรือพื้นที่เกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี หรือที่เป็นเกษตรอินทรีย์หรือแบบธรรมชาติเป็นตัววัด ด้วย

6.3.2 ตัวชี้วัดผลของทฤษฎีใหม่ สัดส่วนของครัวเรือนที่ประยุกต์ทฤษฎีใหม่ที่มีความมั่นคง ในปัจจัยสี่โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหาร และน้ำ นอกจากนี้การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ของตนเอง เช่น ทุน ที่ดิน ปุ๋ย เทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการผลิต แรงงาน แหล่งน้ำ ก็มีความสำคัญ

ในกรณีที่ประยุกต์ด้านเกษตร แต่ในภาคธุรกิจอื่นก็สามารถใช้ได้ เช่น อาจดูโดยใช้ สัดส่วนของ คร่าวเรือนที่มีแหล่งน้ำกินน้ำใช้ของตนเอง แนวโน้มของมูลค่าการแลกเปลี่ยนสินค้า และจำนวน ตลาดในชุมชน การขยายตัวของผลผลิตระหว่างเครือข่ายภายในจังหวัดและภายนอกจังหวัด นอกจากนี้อาจจะมีตัวชี้วัด ด้านการส่งออกของผลผลิตของจังหวัดให้กับจังหวัดอื่นและต่างประเทศ รวมทั้งสัดส่วนของเงินลงทุนหรือการให้กู้จากแหล่งเงินทุนภาคเอกชน เช่น ธนาคารเอกชน เพื่อการลงทุนทางสังคม เปรียบเทียบกับการใช้กู้เพื่อการบริโภคหรือเพื่อโครงการที่เสี่ยงต่อความ เสี่ยงของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและศีลธรรม

ถึงแม้ว่าทฤษฎีใหม่จะเป็นเครื่องมือที่มีการสาธิตในด้านเกษตร แต่ทฤษฎีนี้สามารถนำมา ใช้และเป็นแนวทางที่ภาคธุรกิจได้นำมาใช้แล้วบ้างเพื่อความยั่งยืนของธุรกิจ เพราะแท้จริงแล้ว กระบวนการประยุกต์ทฤษฎีใหม่ นำองค์ประกอบทั้งด้านเงื่อนไขและแนวปฏิบัติของเศรษฐกิจ พอเพียงมาใช้เต็มที่ การดำเนินการใดๆ ด้วยทฤษฎีใหม่ จึงเป็นการประยุกต์ทุกองค์ประกอบ และทุกขั้นตอนของเศรษฐกิจพอเพียง เพราะในทฤษฎีนี้ จะต้องใช้คุณธรรมและความรู้เป็นพื้นฐาน มีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ไม่โลภ ไม่ประมาท พัฒนาอย่างใช้ความรู้และเหตุผลและ สร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อให้พึ่งตนเองได้ก่อน แล้วจึงให้สังคมพึ่งได้ และขยายงานอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง ดังนั้น ตัวชี้วัดเชิงกระบวนการ และเชิงผลของกระบวนการสามารถนำมาใช้ได้กับ ทฤษฎีใหม่ ทั้งระดับจังหวัดและระดับย่อย

7. ข้อควรสังเกตสำหรับตัวชี้วัดตามกรอบของเครื่องมือในเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงอาจจะมีเครื่องมือมากกว่าสามเครื่องมือที่ยกมาในที่นี้ แต่เครื่องมือทั้งสาม นี้เป็นเครื่องมือที่มีการส่งเสริมและนำมาใช้อย่างแพร่หลายในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง จึงจำกัดการพิจารณาตัวชี้วัดตามกรอบของเครื่องมือเหล่านี้ ในโอกาสอื่นที่มีการพัฒนาเครื่องมือ มากขึ้น และมีการส่งเสริมให้มีการใช้สำหรับการดำเนินการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง อาจจำเป็นต้องมีการทบทวนตัวชี้วัด เพื่อให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน เครื่องมือเหล่านี้ยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญ จึงนำมาพิจารณาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด

ถึงแม้ว่าตัวชี้วัดตามกรอบเครื่องมือจะมีข้อดีอยู่มาก แต่มีข้อควรพิจารณาในการนำมาใช้ ด้วย เพราะมีข้อจำกัดอยู่บ้างดังนี้

1. ถึงแม้ตัวชี้วัดในที่นี้จะให้ตัวอย่างของการประยุกต์ในภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ แต่ตัวชี้วัดที่อิงเครื่องมือของการดำเนินตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเหล่านี้ ไม่จำเป็น ประยุกต์เฉพาะด้านเกษตรเท่านั้น เพราะเครื่องมือทั้งสามนี้สามารถประยุกต์ได้ใน ทุกภาคการผลิต ในภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการด้วย ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีใหม่ที่กล่าว ถึงความหลากหลายในการผลิต หมายถึงการมีความหลากหลายในการผลิต ในด้านตลาด และแม้แต่แหล่งทุน และควรค่อยทำเป็นขั้นเป็นตอนเพื่อสร้างความ

เข้มแข็งและประสบการณ์ก่อนที่จะผลิตขนาดใหญ่ขึ้น หรือเพื่อตลาดไกลๆ นอกจากนี้จะต้องมีเครือข่าย มีความรู้ เพื่อความเท่าทัน และภูมิคุ้มกัน ดังนั้น จังหวัดอาจจะต้องมีข้อมูลทั้งในภาคเกษตรและอื่นๆ เพื่อสามารถกล่าวได้ว่าจังหวัดมีความพอเพียงหรือดำเนินตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้ในระดับใดในภาพรวม อย่างไรก็ตามยังมีตัวชี้วัดด้านอื่นที่ไม่ได้อิงเครื่องมือหลักของเศรษฐกิจพอเพียงดังที่เสนอมานี้แล้ว

2. กรณีที่ข้อมูลที่ต้องการไม่มี เพราะกลุ่ม หรือการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ไม่ได้มีข้อมูลพันธหรือเป็นไปตามกฎระเบียบทางกฎหมาย อาจจะไม่มีการมีข้อมูลต่อเนื่อง หรืออาจจะไม่มีการมีข้อมูลเลย ซึ่งไม่สามารถได้ข้อมูลอย่างเป็นระบบ อาจต้องมีการทำการสำรวจเป็นระยะ โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานระดับท้องถิ่นเพื่อการสำรวจและเก็บข้อมูล ดังนั้น อาจจะต้องมีการลงทุน การฝึกอบรม และต้องมีการติดตาม การตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ
3. ข้อมูลอาจจะไม่ครบถ้วน หรือไม่มีในกรณีที่เป็นข้อมูลของกลุ่มที่ไม่ได้มีการรวมตัวอย่างแท้จริง ดังนั้นจังหวัดต้องทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มหรือเครือข่ายอิสระซึ่งอาจจะมีประเด็นการเปิดเผยและการให้ความร่วมมือ
4. แม้จะมีข้อมูลแต่อาจจะไม่ต้องการเปิดเผย ซึ่งทำให้ยากต่อการเข้าถึงข้อมูล
5. แต่ละจังหวัดอาจจะมี ความเข้มข้นในการดำเนินนโยบายตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่ต่างกัน ดังนั้นตัวชี้วัดอาจไม่สามารถสะท้อนความพอเพียงของจังหวัดได้อย่างตรงไปตรงมา
6. เนื่องจากตัวชี้วัดที่อิงเครื่องมืออาจดูเหมือนจะด้านเกษตรเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือ ทฤษฎีใหม่ แต่สามารถจะโยงเข้ากับภาคอื่นด้วย ดังนั้น การประยุกต์ตัวชี้วัดเหล่านี้ต้องต้องขยายการประยุกต์ในทุกภาคส่วนทั้งภาคการผลิต ของเอกชนและรัฐ ดังนั้น จำเป็นต้องมีตัวชี้วัดที่ประยุกต์กับภาคอื่นๆ นอกเหนือจากภาคเกษตร เช่น ในภาคบริการด้านการเงิน การปล่อยสินเชื่อ ความมั่นคงของหน่วยการเงินทั้งภาครัฐและเอกชน

8. ตัวชี้วัดโดยที่ไม่อิงเครื่องมือของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ และคุณธรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความสมดุล นำไปสู่ความยั่งยืนและความสามารถในการปรับตัวหรือสนองตอบต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างรู้เท่าทัน ดังนั้นกระบวนการของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาความสามารถหรือศักยภาพในการพัฒนาในทุกๆ ระดับ คือ ระดับปัจเจก ระดับชุมชน ระดับจังหวัด และระดับประเทศ ให้สามารถพึ่งพาตนเองให้ได้มากขึ้น รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงในทุกๆ ระดับด้วยการใช้ข้อมูลและความมีเหตุผลบนพื้นฐานของความรู้ เพื่อลดความเสี่ยง ดังนั้น โดยกว้างแล้ว

อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาศักยภาพในทุกระดับ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น ตัวชี้วัดที่สำคัญ จึงเป็นตัวชี้วัดที่เป็นแสดงผลด้านความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และบางตัวชี้วัดเป็นเชิงกระบวนการ (process indicator) หรือเชิงผลของกระบวนการ (process outcome) เพราะกระบวนการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงต้องใช้เวลา เพราะต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรืออบรมจิตใจก่อน และต้องอาศัยความเพียรพยายาม มีความอดทน อดกลั้นเพื่อพัฒนาสติปัญญา และมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ จึงจะส่งผลถึงการปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างจริงจัง ดังนั้น ตัวชี้วัดระดับสุดท้ายของเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องวัดที่จิตใจและความสุขที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัตถุ อย่างไรก็ตาม การวัดเชิงกระบวนการสามารถบอกถึงแนวโน้มหรือมีศักยภาพในการคาดการณ์ถึงผลที่เกิดขึ้นได้บ้าง ถึงแม้จะไม่ใช่วิธีวัดระดับสุดท้าย

บนพื้นฐานของเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติสู่ความพอเพียงทางเศรษฐกิจ ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่สำคัญควรเป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนความสามารถหรือระดับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และถ้าเป็นตัวชี้วัดเชิงกระบวนการก็ควรอยู่ในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการการพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยย่อแล้ว ตัวชี้วัดควรแสดงใน 4 ประเด็นดังนี้

1. แสดงถึงเป้าหมายหลักอย่างกว้างของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ระดับหรือความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ
2. การมีภูมิคุ้มกัน หรือกลไกในการจัดการความเสี่ยง หรือความไม่ประมาท แต่รอบคอบ และระมัดระวัง
3. ความพอประมาณ ไม่โลภ ไม่ทำเกินตัวหรือเกินศักยภาพ
4. การใช้เหตุผลเชิงประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร ซึ่งนำไปสู่ การประหยัด ความไม่ฟุ่มเฟือย

อาจกล่าวได้ว่า ตัวชี้วัดที่อิงเครื่องมือของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวชี้วัดระยะสั้น หรืออาจจะเป็นระยะกลาง แต่ในระยะยาว หรือการประเมินในระดับที่สูงขึ้นกว่าการกระบวนการเชิงกระบวนการ คือ เป็นการประเมินผลระดับสูงกว่ากระบวนการหรือผลของกระบวนการ คือ การประเมินผลที่เป็นเป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ที่แสดงแล้วในรูปที่ 1 ซึ่งผลของเศรษฐกิจพอเพียงยังมีระดับด้วยเช่นกัน โดยผลสูงสุดคือความสุข ตัวชี้วัดในระยะยาวหรือตัวชี้วัดที่แสดงผลหรือจุดมุ่งหมายที่สำคัญในเศรษฐกิจพอเพียง อาจแสดงผลในระดับต่างๆ ระดับแรกอาจเน้น ความสามารถในการพึ่งตนเอง เช่น การพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิต (วัว ควาย หมู) ด้านการพัฒนาความรู้ เช่น เทคโนโลยีและภูมิปัญญา สามารถพึ่งตนเองได้ในด้านเทคโนโลยี โดยอาจแสดงถึงจำนวนผู้ที่ปราชญ์ท้องถิ่นต่อประชากร หรือจำนวนหรือการเพิ่มขึ้นของสิ่งประดิษฐ์ค้นคิดใหม่ๆ ในท้องถิ่นของจังหวัด ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเกษตรแบบธรรมและมีปัจจัยการผลิตภายในจังหวัดหรือ

จากการมีเครือข่ายหรือกลุ่มพันธมิตรได้ การพึ่งตนเองด้านเงินทุน การพึ่งตนเองในการมีงาน การพึ่งพาตนเองด้านตลาด เช่นการมีตลาดในชุมชนหรือจากกลุ่มหรือเครือข่าย นอกจากนี้ยังมีผลด้านการพัฒนาสติและปัญญา ซึ่งสามารถมีตัวคาดประมาณจากความสามารถการใช้ยาที่ไม่เกิดประโยชน์ (การพนัน การบริโภคแอลกอฮอล์ ยาสูบและสิ่งเสพติด) ลดการมีหนี้อย่างต่อเนื่องยั่งยืน ผลในมิติอื่นๆ นอกเหนือจากด้านเศรษฐกิจ ที่แสดงความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น ความสมดุลของสิ่งแวดล้อม ความปลอดภัย การมีครอบครัวที่อบอุ่น ความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งสะท้อนผลด้านความสุขด้วย ก็ต้องนำมาพิจารณาด้วยถ้าจะพัฒนาตัวชี้วัดด้านผลในระยะยาวและต่อเนื่องของเศรษฐกิจพอเพียง

9. ความเป็นไปได้ในการใช้ข้อมูลที่มีอยู่ในการพัฒนาตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจในระดับจังหวัด

ศึกษาข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อความเป็นไปได้ของการพัฒนาตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจของเศรษฐกิจพอเพียง ข้อมูลที่มีอยู่แล้วอาจสามารถนำมาใช้ประเมินด้านเศรษฐกิจของเศรษฐกิจพอเพียงได้ แต่ปัญหาของฐานข้อมูลปัจจุบันบางประการ

1. ไม่มีข้อมูลทุกด้านที่จำเป็นสำหรับตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจในระดับจังหวัด อาจจะมีข้อมูลของครัวเรือนจากการสำรวจ ซึ่งอาจมีบางส่วนที่ใช้ได้ แต่อาจไม่สามารถใช้เพื่อเป็นตัวชี้วัดของเศรษฐกิจพอเพียง

2. ข้อมูลยังคงกระจัดกระจายตามแหล่งต่างๆ เนื่องจากต้องมีข้อมูลทั้งภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม สหกรณ์ ธนาคาร การสำรวจภาวะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน นอกจากนี้ อาจยังต้องมีข้อมูลด้านงบประมาณและการใช้จ่ายของจังหวัด

3. ข้อมูลอาจจะไม่ครบถ้วน หรือไม่มีในกรณีที่เป็นข้อมูลของกลุ่มที่ยังไม่มีความชัดเจน ดังนั้นจังหวัดต้องทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มหรือเครือข่ายอิสระ ซึ่งอาจจะมีประเด็นการเปิดเผยและการให้ความร่วมมือ

4. ความหมายหรือคำจำกัดความอาจต้องมีการปรับเปลี่ยน เช่น ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง คิดจากรายได้ประจำ ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเกษตร เป็นประชากรที่ไม่มีรายได้ประจำ ดังนั้น ข้อมูลดังกล่าวจะมีปัญหา ประการแรกคือ ความไม่เหมาะสมของคำจำกัดความ เพราะไม่สอดคล้องกับลักษณะทั่วไปของภาคเกษตร หรือประชากรของประเทศไทยยังอยู่ในแรงงานและอาชีพนอกระบบ หรือไม่ได้มีการจดทะเบียนอีกมากกว่าร้อยละ 70 นั้นหมายถึงประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีรายได้ประจำ การใช้คำจำกัดความดังกล่าวอาจทำให้สัดส่วนการพึ่งพาจากรายได้ส่วนนี้น้อยเกินความเป็นจริง ประการที่สอง รายได้ของเกษตรกรส่วนใหญ่ ไม่ใช่เป็นตัวเงิน แต่อาจเป็นผลผลิตที่เพาะปลูกได้เอง หรือที่ได้จากแหล่งธรรมชาติ ซึ่งไม่ได้นับเป็นตัวเงิน ดังนั้น การที่คิดเฉพาะด้านเงินเท่านั้นจึงไม่สะท้อนความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริงความสามารถการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจอาจจะสูงถ้ารวมรายได้ที่ไม่ใช่เป็นตัวเงิน แต่รวมถึง

ผลผลิตที่สามารถนำมาใช้ในการดำรงชีพที่ไม่จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายด้วย หรืออาจจะพิจารณารายได้ด้วยการรวมปัจจัยที่บริโภคที่หาได้เองด้วย อย่างไรก็ตาม ดัชนีตัวนี้อาจจะสะท้อนถึงสัดส่วนครัวเรือนที่ยังมีความไม่มั่นคงทางรายได้ และไม่สามารถพึ่งตนเองได้มากนัก โดยเฉพาะถ้าประกอบกับข้อมูลด้านรายจ่ายที่ไม่จำเป็นก็จะทำให้สามารถแสดงถึงความเสี่ยงหรือการไม่มีภูมิคุ้มกันได้มากขึ้น แต่ในทางกลับกันการพึ่งพารายได้ประจำสะท้อนถึงการเป็นลูกจ้างเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งรายได้จะขึ้นอยู่กับภาวะเศรษฐกิจภายนอกมากกว่าการพึ่งพาผลผลิตหรือรายได้ภายในของตนเอง

นอกจากนี้ความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ อาจจะไม่ใช่เพียงด้านรายได้อย่างเดียว แต่รวมถึงการพึ่งตนเองในด้านการผลิต เช่น มูลค่าของปัจจัยการผลิตที่ครัวเรือนทำเอง เช่น ปุ๋ยจากมูลสัตว์ สมุนไพรที่เพาะปลูกเอง แหล่งน้ำภายในพื้นที่ตนเอง หรือแรงงานภายในครัวเรือน อีกประการหนึ่ง ระดับรายได้ร้อยละ 10 เหนือรายจ่าย หรือการออมร้อยละ 10 ของรายได้ประจําปีนั้นอาจจะต้องพิจารณาว่าเหมาะสมหรือไม่ อย่างไรก็ตาม ถ้ามีตัวเลขที่เหมาะสมอาจจะสามารถใช้ตัวเลขนี้ เทียบกับของกลุ่มจังหวัดในภาคเดียวกันและกับของประเทศ เพื่อหาจังหวัดที่มีความสามารถพึ่งตนเองในระดับต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาค และของประเทศ เพื่อใช้ในการกำหนดลำดับความสำคัญของจังหวัดที่ต้องแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน

คำจำกัดความอีกด้านหนึ่งคือ คนจน หรือความยากจน ในลักษณะเดิมที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติใช้อยู่อาจจะไม่เหมาะสมในกรณีของเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่กล่าวแล้วคือ แม้จะไม่มีรายได้แต่อาจมีความพอเพียงในความเป็นอยู่ก็ไม่ควรถือว่าเป็นคนจน ดังนั้นคำจำกัดความอาจจะต้องปรับเปลี่ยน ในที่นี้ขอเสนอบางประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลเพื่อพัฒนาฐานข้อมูลด้านเศรษฐกิจสำหรับการกำกับและติดตามการดำเนินงานตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในระดับจังหวัด จากการประเมินข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบันจะสามารถบ่งชี้ประเด็นข้อมูลที่ยังต้องพัฒนาเพื่อสร้างข้อมูลพื้นฐานในการกำกับดูแลการดำเนินงานเศรษฐกิจพอเพียงในระดับจังหวัด ข้อมูลที่จังหวัดมีอยู่แล้วบ้างแต่อาจจะไม่มีครอบคลุมทุกจังหวัดและไม่ต่อเนื่อง เช่น การออม ระดับหนี้สิน การใช้จ่าย เป็นข้อมูลที่สำคัญของตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจของเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากนี้อาจจะแยกประเภทของการบริโภคหรือการใช้จ่าย ประเภทของหนี้สิน เช่น เพื่อลงทุน หรือเพื่อการบริโภค ให้มีรายละเอียดมากขึ้น นอกจากนี้ข้อมูลด้านการผลิต โดยเฉพาะด้านการเกษตรมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อแสดงถึงองค์ประกอบต่างๆ ของเศรษฐกิจพอเพียง ข้อมูลพื้นที่หรือครัวเรือนเกษตรที่ไม่ใช่สารเคมีในการผลิตหรือพื้นที่เกษตรอินทรีย์หรือเกษตรธรรมชาติของทุกจังหวัด ปริมาณการผลิตและการบริโภคสารเคมีเกษตร สามารถสะท้อนถึงศักยภาพในการพึ่งตนเอง รวมทั้งความพอประมาณและความมีภูมิคุ้มกันได้ รวมทั้งสะท้อนด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และความรู้ และถ้าเป็นไปได้ การมีดัชนีราคาผลผลิตการเกษตรเทียบดัชนีกับราคาของผลผลิตประเภทอื่น และความสามารถในการพึ่งพาปัจจัย

การผลิตภายในจังหวัด และความสามารถเชิงเปรียบเทียบของแต่ละจังหวัด นอกจากนี้ถ้าจะต้องมีข้อมูลระดับการพึ่งพาของจังหวัด โดยเฉพาะด้านอาหาร ด้านปัจจัยการผลิต ถ้าไม่มีฐานข้อมูลเพียงพอ อาจจำเป็นต้องวางแผนการสำรวจข้อมูล ซึ่งอาจจะรวมถึงการสำรวจพิเศษและการสำรวจเป็นปกติ เพื่อให้ได้ข้อมูลสร้างดัชนีรายจังหวัด และในรายการที่เหมาะสมกับการประเมินด้านเศรษฐกิจของเศรษฐกิจพอเพียง

อนึ่งการปรับเปลี่ยนที่จำเป็นบางประการสำหรับข้อมูลที่มีอยู่แล้วได้แก่

1. คำจำกัดความดังที่กล่าวแล้ว เช่น คำจำกัดความของรายได้ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นรายได้ประจำ
2. การจำแนกแหล่งที่มาของปัจจัยการผลิต โดยอาจเน้น ปัจจัยที่จำเป็นในการผลิต เช่น ในการเกษตร ได้แก่ ปุ๋ย ปesticide กำจัดวัชพืช และแมลง ปัจจัยแรงงาน ซึ่งสามารถแยกเป็นสัดส่วนที่ผลิตหรือจากแหล่งภายในครัวเรือน แยกเปลี่ยนภายใน/ซื้อขายจากเครือข่ายในจังหวัด นำเข้าจากนอกจังหวัด
3. ค่าใช้จ่ายอาจแยกเป็น ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นและสร้างสรรค์ เช่น อาหาร การศึกษา การกีฬา และค่าใช้จ่ายเพื่อความบันเทิง เช่น การพนัน สุรา บุหรี่ เทียวดูหนังฟังเพลง ค่าใช้จ่ายเพื่อการติดต่อ โทรศัพท์ มือถือ
4. ปริมาณการใช้เวลาและการแบ่งปันหรือถ่ายทอดทั้งด้านข้อมูลความรู้ของประชากรในจังหวัด
5. มูลค่าทรัพยากรจากการบริจาคองค์กรเพื่อการกุศลหรือองค์กรอิสระ และประชากรที่เป็นอาสาสมัครด้านต่างๆ
6. จำนวนโครงการหรือมูลค่าการลงทุนเพื่อสังคมในจังหวัด
7. ปริมาณโครงการหนีมูลค่าที่ธนาคารพาณิชย์สนับสนุนหรือให้กู้ยืมเพื่อการลงทุนทางสังคมในจังหวัด

10. บทสรุป

กระบวนการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริง เพราะเป็นกระบวนการฝึกฝนจิตใจให้นำไปสู่การพัฒนาวิถีคิด สติ ปัญญาเพื่อการกระทำและดำรงอยู่อย่างถูกต้อง ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล ระดับชุมชน ระดับประเทศ และไม่ว่าจะเป็นการดำเนินงานภาคเกษตร อุตสาหกรรม ภาคธุรกิจและการผลิตต่างๆ รวมทั้งการดำเนินนโยบายทั้งระดับท้องถิ่น ประเทศ และระหว่างประเทศ โดยเน้นประเด็นการพัฒนาการจัดและการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรืออย่างมีประสิทธิภาพและด้วยคุณธรรม คือ ด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างมีสติ ใช้ปัญญาและความรู้ มีเมตตาต่อสรรพสิ่งมีชีวิต ทั้งเพื่อนมนุษย์ สัตว์และธรรมชาติทั้งปวง ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพด้านวิถีคิดและจิตใจของ

มนุษย์ที่แตกต่างจากแนวคิดเดิมเกี่ยวกับการลงทุนมนุษย์ที่เน้นด้านประสิทธิภาพของการทำงานของมนุษย์ด้านการผลิตและสุขภาพกายเป็นสำคัญ เศรษฐกิจพอเพียงนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในฐานะมนุษย์ มากกว่าการเป็นเพียงปัจจัยการผลิต การเน้นการมองมนุษย์และทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์เป็นผู้ตัดสินใจและสามารถทำในสิ่งที่ดีและเป็นไทยได้แต่มนุษย์มีศักยภาพทางปัญญาที่สามารถพัฒนาได้ ดังนั้นการพัฒนาวิธีคิดและจิตใจจึงสำคัญยิ่ง เพื่อให้การตัดสินใจทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจก ชุมชน และระดับประเทศ เป็นไปอย่างถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ดังนั้น ตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะเป็นตัวชี้วัดที่แสดง ศักยภาพในการพัฒนาสติปัญญา ซึ่งอาจสะท้อนบางส่วนของตัวชี้วัดเชิงกระบวนการที่อิงเครื่องมือที่เสนอในบทความนี้ แต่ตัวชี้วัดในระดับที่สูงขึ้นไปอาจจะประเมินระดับความสุข ความซึ่งความสุขนั้นนอกจากจะดูการพัฒนาระดับความสุขแล้วยังมีหลายมิติ ทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคมซึ่งรวมถึงด้านสุขภาพความเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมและมิติด้านจิตใจ ปัญญา โดยความสุขนี้ถือว่าเป็นด้านหนึ่งที่มีความสำคัญมากขึ้นในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ได้มีการเสนอว่านักเศรษฐศาสตร์ควรหันมาให้ความสนใจในการกำกับดูแล (monitoring) ความสุขมากกว่าที่จะให้ความสนใจด้านการเจริญเติบโตและผลผลิตมวลรวมประชาชาติเท่านั้น ดังนั้น การประเมินด้านความสุขจึงเป็นมิติทางเศรษฐกิจด้วยเช่นเดียวกัน เพราะการพัฒนาประเทศที่แท้จริงต้องพัฒนาให้ประชาชนอยู่อย่างมีความสุขด้วย แต่ในที่นี้ความสุขไม่ใช่เพียงด้านเศรษฐกิจหรือการมีปัจจัยพื้นฐานเท่านั้น แต่รวมไปถึงด้านจิตใจและปัญญาด้วย ซึ่งตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่ใช้อยู่อาจไม่เพียงพอในการสะท้อนความสุขที่เหนือจากการมีปัจจัยเศรษฐกิจขั้นพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจพื้นฐานยังคงจำเป็นและแสดงศักยภาพของการพัฒนาความสุขในระดับต้น แต่ต้องมีตัวชี้วัดอื่นประกอบด้วย ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจของเศรษฐกิจพอเพียงที่อิงเครื่องมือ เป็นตัวชี้วัดที่น่าจะเพิ่มเติมเข้ามาเพื่อสะท้อนการพัฒนา โดยในระดับจังหวัด นอกเหนือจากตัวชี้วัดผลผลิตมวลรวมของจังหวัดแล้ว ควรมีตัวชี้วัดตามเครื่องมือของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย เพื่อสะท้อนคุณภาพของการพัฒนา และถ้าประกอบกับตัวชี้วัดด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม จะทำให้รู้ระดับความสามารถในการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งปัญหาในแต่ละองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมๆ กับการประเมินเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง

ตัวชี้วัดเพื่อการติดตามการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เสนอเป็นตัวชี้วัดเชิงกระบวนการที่อิงเครื่องมือ เพราะจะมีความชัดเจนในทางปฏิบัติค่อนข้างมาก และนำไปสู่การพัฒนาระบบข้อมูลซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและดำเนินงานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ เครื่องมือทั้งสามประการที่เสนอนี้เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีคิด จิตใจ ทักษะคติ และพฤติกรรม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการพัฒนาความสุข ซึ่งสามารถนำไปสู่เป้าหมายในขั้นสูงของเศรษฐกิจพอเพียงได้ นั่นคือ ความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสุขของปัจเจกชน หรือองค์กรธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นภาคการผลิตใดๆ การดำเนิน

ชีวิตหรือกิจการอย่างไม่ประมาท โดยการไม่มีหนี้เป็นความสุขอย่างแน่นอน การทำบุญชียารับ
รายจ่ายทำให้เกิดการพัฒนาสติและปัญญาในการใช้จ่าย ซึ่งจะนำไปสู่ความพอประมาณ การไม่มี
หนี้ และยังทำให้มีการออมที่จะนำไปสู่การเตรียมตัวเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง เป็นความไม่ประมาท
มีภูมิคุ้มกัน ก็จะทำให้หลีกเลี่ยงปัญหาในอนาคตได้ สำหรับการรวมกลุ่มเป็นพันธมิตรในรูปของ
สหกรณ์หรือเครือข่าย นอกจากจะเป็นภูมิคุ้มกันแล้ว ยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความสุข
ซึ่งการศึกษาด้านความสุขและทางด้านจิตวิทยาแสดงให้เห็นแล้วว่า การมีเพื่อนที่ดีสามารถแบ่งปัน
กันฟังพากันได้นำมาซึ่งความสุข เครื่องมือสุดท้ายคือ ทฤษฎีใหม่ ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เป็นการสร้างความสุขในระดับพื้นฐานและ
ระดับที่สูงขึ้น นอกจากนี้ยังนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง หมายถึงการมีอิสระในชีวิต ซึ่งเป็นเงื่อนไข
ที่สำคัญเช่นเดียวกันสำหรับความสุข ดังนั้น ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่อิงเครื่องมือที่สำคัญ
สามประการตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นตัวชี้วัดที่ทำให้ประโยชน์ทั้งในการประเมิน
แนวทางปฏิบัติ และสะท้อนผลของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย คือการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ที่พัฒนาจริง
คือมนุษย์ที่มีความสุขง่ายขึ้น ดังที่ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้มีนัยว่า
ความสุขที่ง่ายขึ้น หมายถึงความสุขที่ใช้ทรัพยากรน้อยลง เพราะสามารถพัฒนาจิตและปัญญา
ให้ลด ละความโลภได้แต่มีความสุขมากขึ้น

การเริ่มต้นจากตัวชี้วัดที่อิงเครื่องมือของเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่เป็นไปได้
ง่าย ชัดเจน และสามารถใช้อ้างอิงข้อมูลที่มีอยู่แล้วหลายส่วน แต่ต้องใช้ข้อมูลจากหลายแหล่ง จึงต้องมี
การวางแผนด้านข้อมูลร่วมกันในทุกระดับ เพื่อให้ได้ตัวชี้วัดที่เป็นลักษณะองค์รวมหรือบูรณาการ
เพราะการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนาแบบองค์รวม และถ้าจะวัด
ผลระดับสูงของเศรษฐกิจพอเพียงคือความสุขที่พัฒนาขึ้น ตัวชี้วัดจะต้องมีครบทุกมิติของความสุข
อย่างไรก็ตามตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจที่ใช้อยู่โดยทั่วไปยังมีความสำคัญอยู่ แต่อาจจำเป็นต้องปรับเพื่อ
ด้วยตัวชี้วัดด้านความสุข ซึ่งเป็นทวิมิติ และทวิระดับ จึงจำเป็นต้องทบทวนและประเมินฐานข้อมูล
ที่มีอยู่ รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ เพื่อปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับองค์ประกอบและแนวพระราชดำริ
เศรษฐกิจพอเพียง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กอบศักดิ์ ภูตระกูล (2549) **เศรษฐกิจพอเพียง** เอกสารประกอบการนำเสนอ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เกษม วัฒนชัย (2548) **เศรษฐกิจพอเพียง** ธนาคารแห่งประเทศไทย

_____ (2549) **เรียนรู้ที่แท้และพอเพียง** โครงการพัฒนาชุมชนที่เป็นสุขภาคใต้

แกมทอง อินทร์ตัน (2545) **ทางเลือกในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม: การพัฒนาอย่างมีสติ** เอกสารประกอบการสัมมนาในงานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 6-9 ธันวาคม 2545 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

_____ (2549) **เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อความสุขและความมั่นคงของประชาชน** เอกสารนำเสนอประกอบการบรรยายสำหรับเจ้าหน้าที่ กองโครงการสัมพันธ์ สำนักกราชเลขาธิการ

_____ (2549) **เศรษฐกิจพอเพียงกับอาหารปลอดภัย** เอกสารภายใต้โครงการความปลอดภัยของอาหารและเศรษฐกิจการค้าที่ยั่งยืน คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

ประเวศ วะสี (2545) **การพัฒนามนุษย์ แนววิถีใหม่ เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน**

_____ (2546) **ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทย** มูลนิธิโกมลคีมทอง

_____ (2549) **พระเจ้าอยู่หัวกับรหัสพัฒนาใหม่** ชมรมผู้รับพระราชทานทุนมูลนิธิอานันทมหิดล

ปรียานุช พิบูลสรวุฑ (2549) **ปาฐกถาพิเศษเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง”** โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

_____ (2549) **หลักคิดและการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง องค์ความรู้ที่เกิดจากการขับเคลื่อน** โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียงสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2540) **การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ** มูลนิธิพุทธธรรม

_____ (2543) **ชีวิตที่สมบูรณ์** มูลนิธิพุทธธรรม

_____ (2543) **ทุกข์สำหรับเห็นสุขสำหรับเป็น** กองทุนอริยมรรค

_____ (2543) **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ** สำนักพิมพ์สุขภาพใจ

_____ (2546) **การพัฒนาที่ยั่งยืน** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2548) **เอกสารประกอบการสอน** คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2542) เศรษฐกิจพอเพียง เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ
ประจำปี 2542

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) การติดตามประเมินผลภาคและทิศทางการ
พัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในระยะแผนพัฒนา ฉบับที่ 10

อุดมพร อมรรธรรม (2537) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พระเจ้าอยู่หัว สำนักพิมพ์แสงดาว

ภาษาอังกฤษ

E.F Schumacher (1993) **Small is Beautiful**, London, Vintage

Kaemthong Indaranta (2006) **Happiness and Development: A Thai Perspective**, CASID
Conference, Toronto, Canada, 1-3 June 2006

Richard Layard (2005) **Happiness**, Lessons from a New Science, London, Penguin

Sooksan Kantabutra **Development of the Sufficiency Economy Philosophy in the Thai
Business Sector: Evidence**, Future, Research & Policy Implications

เอกสารจากข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

<http://www.globalpolicy.org/soecon/confrence/2002/0815freedom.htm>: Ethics and Development
Amartya Sen, Freedom Makes All the Difference

<http://www.iadb.org/etica/>

Amartya Sen, What difference can ethics make?

<http://www.lse.ac.uk/collections/LSEHealthAndSocialCare>

Richard Layard Income and Happiness: Rethinking Economic Policy

_____ Happiness and Public Policy

<http://www.nesbd.go.th>

Sufficiency Economy: An Introductory Note, 2000

<http://www.neweconomics.org>

The Power of Well-Being Indicators

The Happy Planet Index

<http://www.sufficiencyeconomy.org>

พระราชดำรัสด้านเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว **Chirayu Isarangkul
and Kobsak Pootrakul (2004) Sustainable Economic Development Through the
Sufficiency Economy**

<http://www.tdri.or.th>

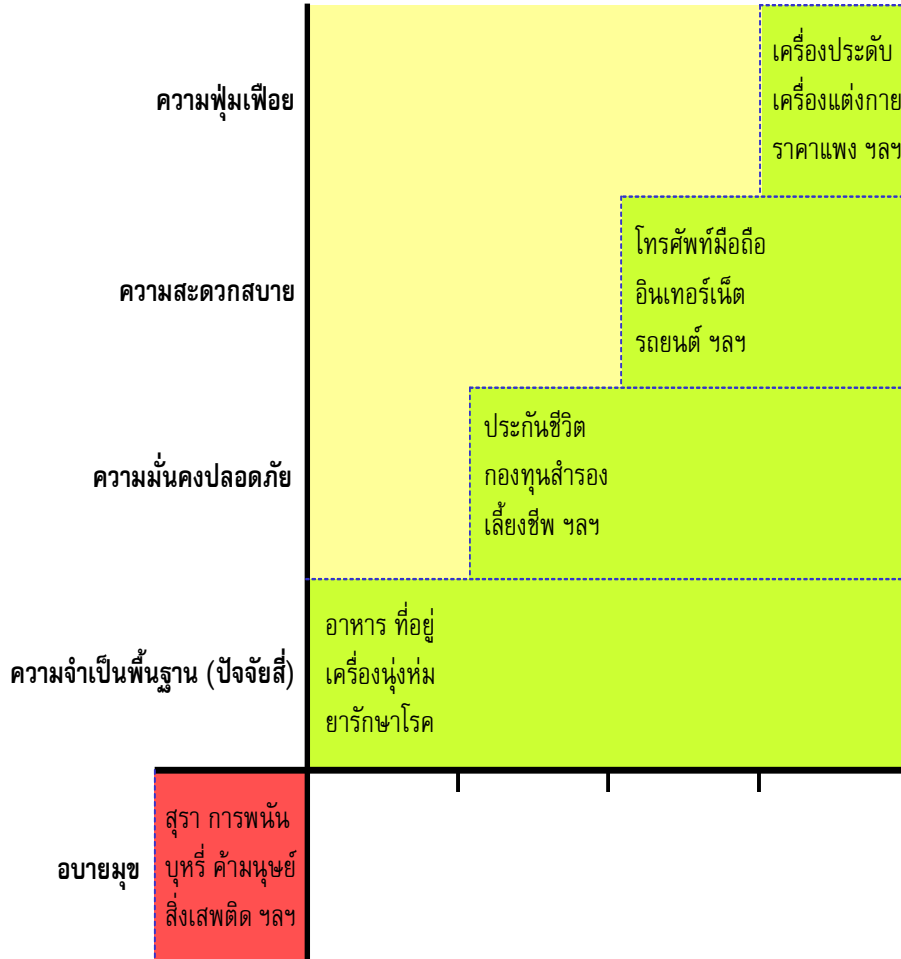
**Thailand Development Research Institute (1999) Sufficiency Economy, Summary of
Discussion: The 1999 TDRI Year-end Conference**

<http://www1.eur.nl/fsw/happiness/index.html>

**Ruut Veenhoven (2005) Apparent Quality –of-Life in Nations, Howlong and Happy
People Live**

ภาคผนวก 1

เกณฑ์การแยกค่าใช้จ่าย เพื่อใช้วิเคราะห์การใช้จ่าย

ที่มา: ดร. พิพัฒน์ ขอดพฤตการ, 2549